

Om det uuttalte – det relevantsteoretiske implikaturbegrepet i møte med autentiske data

Kaja Borthen, Signe Rix Berthelin og Gøril Thomassen

I denne artikkelen presenterer vi implikaturbegrepet, slik det forstås innenfor relevantsteorien. Mens det innenfor teoretisk pragmatikk er vanlig å benytte oppkonstruerte eksempler for å illustrere implisitt kommunikasjon, gir vi en introduksjon basert utelukkende på norske diskursutdrag, hentet fra autentisk helsekommunikasjon. Vi viser hvordan relevantsteorien kan belyse faktisk kommunikasjon, men samtidig hvordan slike autentiske data skiller seg fra typiske oppkonstruerte eksempler og iblant utfordrer teorien. Ytringer i autentisk kommunikasjon er ikke nødvendigvis grammatikalske og sekvensielt velordnet, og samtalerelaterte trekk, som forventninger til ulike sosiale roller, overlappende tale, latter og miniresponser, utgjør en viktig del av konteksten. Analyser av autentiske implikatureksempler viser hvor kompleks implisitt kommunikasjon kan være: En ytring kan lede til mange implikaturer som interagerer med hverandre, med pragmatiske markører og med implikaturer tidligere i diskursen på en intrikat måte. Vi konkluderer med at en korpusbasert undersøkelse av implikaturer er en utfordrende, men likevel hensiktsmessig tilnærming til implikaturer.

1 Innledning

Et fascinerende trekk ved menneskelig språklig samhandling er det faktum at vi greier å kommunisere budskap som bare delvis kan spores tilbake til de ordene som er brukt. Følgende eksempel er en illustrasjon på dette:

(1) Ja, og så har vi avføring.

Den ordlyden som er brukt i (1), er ifølge norsk grammatikk kompatibel med mange forskjellige fortolkninger. Hva den talende mener med (1), er

blant annet avhengig av hvem *vi* viser til, hvilken betydningsnyanse av *ha* som er intendert, og på hvilket tidspunkt det å ha avføring eventuelt er ment å skulle finne sted. Med andre ord, ytringen i (1) må berikes pragmatisk for å kunne fortolkes slik den var intendert fra avsenders side.

Den faktiske situasjonen der (1) ble ytret, var en innkomstsamtale ved et sykehus. En sykepleierstudent og en pasient fyller i fellesskap ut en sykepleierjournal basert på en rekke punkter på et skjema. I denne situasjonen er det rimelig å anta at sykepleierstudenten ønsker å formidle at neste punkt på skjemaet som hun og pasienten gjennomgår, gjelder pasientens avføring og hvordan den pleier å være. Ettersom kun pasienten sitter inne med denne kunnskapen, er det underforstått at han skal svare på hvordan avføringen hans pleier å være. Det gjør han da også like etter, uten at sykepleierstudenten spør direkte. (1) forstås med andre ord både som en påstand om hva neste punkt på skjemaet omhandler, og implisitt som et spørsmål om pasientens eventuelle avføringsproblemer – uten at noen av disse budskapene uttrykkes med rene ord. Dette eksemplet, som på ingen måte er enestående, illustrerer et helt grunnleggende aspekt ved menneskelig språklig samhandling, nemlig at vi kommuniserer langt mer enn det som ligger av betydning i ordene og språkstrukturen alene. Et fascinerende spørsmål er hvordan dette er mulig.

I denne artikkelen skal vi spesielt fokusere på én kategori av ”det uttalte”, nemlig *implikaturer*. Denne termen blir brukt noe ulikt av ulike forskere, og i denne artikkelen skal vi se på fenomenet slik det defineres i relevansteorien (Sperber & Wilson 1986/1995; Carston 2002; Wilson & Sperber 2004). Litt forenklet kan vi si at implikaturer i relevanstoretisk forstand er budskap eller tanker som den talende tydelig kommuniserer med en ytring, men som framkommer utelukkende gjennom slutninger. Et standardeksempel hentet fra den relevanstoretiske litteraturen er gjengitt i (2).

- (2) Ann: Shall we play tennis?
Bob: It's raining.
(Carston 2002: 144)

I (2) svarer Bob *It's raining* ('Det regner') på Ann sitt spørsmål om de skal spille tennis. Bob kan med denne ytringen blant annet kommunisere at han mener at han og Ann ikke kan spille tennis, eller at han er lite lysten på å spille tennis. Dersom intensjonen er å kommunisere at Bob og Ann ikke

kan spille tennis, så er dette en *implikatur* av Bob sin ytring, ettersom det er en slutning som følger av det han sier, ”It’s raining” (forstått som at det regner der Ann og Bob er på det aktuelle tidspunktet), sammen med kunnskap som mottaker kan forventes å ha om verden, nemlig at det er vanskelig å spille tennis når det regner.

Implikaturer har i liten grad vært studert med utgangspunkt i naturlig forekommende samtale. Innen samtaleanalyse generelt, og *Conversation Analysis* spesielt (se for eksempel Hutchby & Wooffitt 2008), er man tilbakeholdne med å påstå noe om deltakernes mentale prosesser, noe som synes vanskelig forenlig med det å ha implikaturer som studieobjekt. Imidlertid har Bilmes (1993) og Schegloff (1996) studert implikaturer med utgangspunkt i autentiske samtaler og med et samtaleanalytisk perspektiv. Bilmes tematiserer eksplisitt både et ønske om å introdusere implikaturer som et naturlig studieobjekt innen samtaleanalyse, og et ønske om å reorientere lingvistisk pragmatikk metodologisk, i retning av å studere autentisk samtale. Schegloff bruker ikke termen *implikatur* i sitt arbeid, men utforsker temaet under merkelappen *allusjon*.

Innen kognitiv pragmatikk, deriblant relevanteori, er illustrasjoner på implikaturer ofte oppkonstruerte eksempler som det i (2). Oppkonstruerte eksempler kan sammenlignes med eksperimenter i et laboratorium, der man prøver å unngå faktorer man ikke er ute etter å undersøke, eller ikke har full kontroll over. På denne måten kan man isolere de faktorene man er interessert i – en metode som i mange tilfeller er svært nyttig. På den annen side kan bruk av oppkonstruerte eksempler føre til en forenklet oppfatning av hvordan implikaturer kommuniseres og forstås. Praksisen med oppkonstruerte eksempler i pragmatisk forskning står i sterk kontrast til det metodologiske imperativet innen bl.a. *Conversation Analysis*, som sier at autentiske samtaler er den eneste adgangen man har til å studere interaksjonell regelbundethet. Det samme gjelder for interaksjonell sosiolingvistikk, der man studerer kommunikative slutninger ved hjelp av kontekstualiseringssignaler, som tas i bruk rutinemessig i faktisk interaksjon. I denne artikkelen imøtekommer vi behovet for mer empirisk underbygging av det relevanteoretiske implikaturbegrepet ved at vi presenterer antatte implikaturforekomster fra autentiske samtaler, som illustrert ved det implisitte spørsmålet i (1). Det er også et poeng for oss å presentere norske data, ettersom utledningen av implikaturer ikke er upåvirket av språkkoden. Så vidt oss bekjent er dette den første generelle undersøkelsen av implikaturer basert utelukkende på norske autentiske data. For andre arbeider

om implikaturer med utgangspunkt i norske eksempler (både oppkonstruerte og naturlig forekommende), se Fretheim (1992), (1999), (2000a), (2000b) og (2009).

Dataene vi presenterer i denne artikkelen, er i hovedsak hentet fra en eksempelsamling vi har samlet inn og organisert. Den består av 25 diskursutdrag fra autentiske samtaler, der hvert utdrag er kort kommentert med hensyn til hva som antas å være kommunisert implisitt, og på hvilken måte. Av plasshensyn har vi bare kunnet presentere en håndfull av disse eksemplene i denne artikkelen, men eventuelt interesserte lesere henvises til den komplette eksempelsamlingen på <http://www.ntnu.no/isk/forskning/prosjekter>.

I tillegg til å presentere og analysere autentiske forekomster av implikaturer, ønsker vi å besvare følgende tre spørsmål i denne artikkelen:

- 1) Kan vi finne holdepunkter for at samtalepartnerne i de samtalene vi har undersøkt, forholder seg til implikaturer?
- 2) Hvordan skiller de autentiske implikaturforekomstene seg fra typiske lærebokseksempler?
- 3) Er det spesielle forhold ved kommunikasjonssituasjonen og samtalen som påvirker fortolkningen av de implikaturene vi har sett på, og i så fall hvilke?

Gjennom å besvare disse spørsmålene håper vi å avdekke aspekter ved implikaturer som ikke så lett framkommer gjennom studier av oppkonstruerte eksempler, samtidig som vi ønsker å belyse hvorvidt det å studere implikaturer i autentiske samtaler er formålstjenlig eller ikke.

Før vi presenterer artikkelens hoveddel med de naturlig forekommende eksemplene, ønsker vi å gi leseren en innføring i den relevanteoretiske forklaringsmodellen og de viktigste relevanteoretiske begrepene som presentasjonen er fundert på. Neste seksjon (seksjon 2) omhandler de viktigste prinsippene innen relevanteorien, dvs. de antagelsene som er ment å kunne forklare hvordan språklig kommunikasjon overhodet er mulig, kognitivt sett. I seksjon 3 presenterer vi det relevanteoretiske implikaturbegrepet og noen underkategorier, mens vi i seksjon 4 viser eksempler på pragmatiske prosesser som bidrar til *eksplikaturer* – dette for å kunne forutsette et skille mellom implikaturer og eksplikaturer i seksjon 5, der hovedandelen av implikatureksemplene presenteres og analyseres. I seksjon 6 drøfter vi metodeproblematikk knyttet til undersøkelsen vår, mens seksjon 7 oppsummerer artikkelen.

2 Hvordan er kommunikasjon mulig? Relevansteoriens grunnprinsipper

Mens flere framstående filosofer og lingvister opp gjennom tiden har hevdet at en vitenskap om ”det uttalte” er en umulighet (se for eksempel Davidson 1986 og Chomsky 1992), mener relevansteoretikere at dette *er* mulig. Relevansteorien bygger på språkfilosofen Harold Paul Grice sin tese om at det å forstå en ytring innebærer å forstå den talendes intensjon med ytringen (se Grice 1957/1989; 1975). Dette innbefatter en avkoding av det språklige innholdet, men også slutninger om hva den talende kan ha ønsket å formidle i videre forstand. Disse slutningene er ikke tilfeldige. De er basert på det som er språklig kodet, på den situasjonen eller konteksten ytringen opptrer i (eller tolkes inn i), og visse prinsipper for pragmatisk beriking. Mens Grice foreslår at pragmatiske slutninger er utløst og begrenset av en rekke spesifikke kommunikasjonsregler, mener relevansteoretikere at vesentlige aspekter ved språklig kommunikasjon kan knyttes til generelle egenskaper ved menneskelig kognisjon. Mennesker ser etter intensjoner hos andre individer – så også når andre individer ytrer seg med ord. Mennesker er relevansorienterte ved at det kognitive systemet etterstreber å utlede mest mulig informasjon (eller mer presist, positive kognitive effekter) for minst mulig anstrengelse ved bearbeiding av sansestimuli – så også når vi fortolker andres ytringer (jf. det kognitive relevansprinsippet, Wilson og Sperber 2004: 610).

Ettersom menneskelig kognisjon er relevansorientert, blir det å be om andres oppmerksomhet i form av en ytring det samme som å love at ytringen er ”optimalt relevant” for tilhøreren. Det kommunikative relevansprinsippet, gjengitt i (3), reflekterer dette.

(3) **Communicative principle of relevance**

Every ostensive stimulus conveys a presumption of its own optimal relevance.

(Wilson & Sperber 2004: 612)

Dette prinsippet sier at enhver tydelig villet kommunikativ handling (for eksempel en ytring) bringer med seg en forventning om at den er optimalt relevant. At en ytring er optimalt relevant, betyr at det å forstå den er verdt de anstrengelsene som fortolkningen av den medfører, og at uttrykksmåten er den *mest* relevante som taleren kunne ha valgt, gitt hennes evner og

preferanser (se definisjonen av 'optimal relevance', Wilson & Sperber 2004: 612). Som alle trolig har erfart, blir ikke dette løftet alltid innfridd, men fortolkningen av en ytring vil alltid ha denne *forventningen* som utgangspunkt, noe som påvirker fortolkningsprosessen i vesentlig grad.

Relevans er definert ut fra to faktorer, nemlig prosesseringskostnader (mentale anstrengelser) og kognitive effekter. Dette framkommer av definisjonen i (4):

(4) **Relevance of an input to an individual**

a. Other things being equal, the greater the positive cognitive effects achieved by processing an input, the greater the relevance of the input to the individual at that time.

b. Other things being equal, the greater the processing effort expended, the lower the relevance of the input to the individual at that time.

(Wilson & Sperber 2004: 609)

Fra denne definisjonen følger det at jo flere positive kognitive effekter og jo færre prosesseringskostnader en ytring medfører, gitt en viss fortolkning, jo mer relevant er den. Sammenstilt med det kommunikative relevansprinsippet og definisjonen av optimal relevans, betyr dette at en ytring vil fortolkes med en forventning om at den intenderte fortolkningen er den som taler antar – gitt hennes evner og preferanser – vil føre til flest positive kognitive effekter for minst mulig mentale anstrengelser hos tilhører.

Kognitive effekter er resultatet av nylig innkommet informasjon. At en ytring fører til kognitive effekter, kan bety at en antagelse blir styrket, at en antagelse blir eliminert, eller at ny informasjon interagerer med annen kunnskap på en slik måte at nye antagelser blir etablert. Fortolkningen av pronomenet *hun* i andre setning i (5) kan brukes som illustrasjon på hvordan forventning om kognitive effekter påvirker fortolkning.

(5) Gro spurte Anne om hun var klar over at Senterpartiets oppslutning var synkende. Hun svarte ikke.

Pronomenet *hun* i *Hun svarte ikke* er i prinsippet tvetydig, ettersom det er to like tilgjengelige kvinnelige referentkandidater, nemlig Gro og Anne. Likevel tolkes pronomenet utvetydig som å referere til Anne (se Fretheim, van Dommelen & Borthen 1997). Dette kan vi forklare dersom vi antar at

leseren vil tolke *hun* på en slik måte at fortolkningen fører til flest mulig kognitive effekter. I og for seg ligger det like mye ny informasjon i *Hun svarte ikke* når *hun* refererer til Gro som når *hun* refererer til Anne: En viss person (Gro eller Anne) svarte ikke på Gros spørsmål. Forskjellen ligger i grad av kognitive effekter. Dersom det var Gro som ikke svarte på spørsmålet som hun selv stilte, er dette helt som forventet. Gro svarte ikke på sitt eget spørsmål – hva så? Ingen nye slutninger framkommer som en følge av denne fortolkningen, fordi situasjonen som beskrives, er helt selvsagt. Dersom det derimot var Anne som ikke svarte på Gros spørsmål, interagerer denne informasjonen med øvrig kunnskap vi har om verden, på en måte som genererer nye antagelser. Dersom noen ikke svarer på et spørsmål som noen har stilt dem, kan det blant annet skyldes at vedkommende er målløs, overrasket eller fornærmet – noe som igjen fører til visse hypoteser om hva som vil skje videre i samtalen. Kanskje vil Anne reise seg og gå? Det å fortolke pronomenet *hun* som Anne i (5) fører med andre ord til en hel rekke kognitive effekter, noe den alternative fortolkningen ikke gjør. Dette kan, sammen med relevansteorien sine tese om at vi tolker ytringer ut fra en forventning om optimal relevans, forklare hvorfor *hun* i (5) intuitivt refererer til Anne, og hvorfor den alternative fortolkningen i praksis ikke er aktuell. *Hun* refererer til Anne fordi denne fortolkningen fører til flere kognitive effekter, og derfor er mer relevant, enn den alternative fortolkningen der *hun* refererer til Gro.

Det andre aspektet ved relevans, ved siden av kognitive effekter, er prosesseringskostnader: Jo færre prosesseringskostnader en fortolkning medfører, jo mer relevant er den, gitt at andre forhold holdes konstante. Fra dette følger den relevansteorietiske fortolkningsprosedyren, gjengitt i (6):

- (6) **Relevance-theoretic comprehension procedure**
- a. Follow a path of least effort in computing cognitive effects: Test interpretive hypotheses (disambiguations, reference resolutions, implicatures, etc.) in order of accessibility.
 - b. Stop when your expectations of relevance are satisfied (or abandoned).
- (Wilson & Sperber 2004: 613)

Dette prinsippet sier at man følger minste motstands vei i fortolkningsprosessen, og at man slutter å søke etter flere kognitive effekter når forvent-

ningen om relevans er tilfredsstillt. Dette har blant annet konsekvenser for innhenting av kontekstuelle antagelser. Kontekst er ifølge relevans teorien en psykologisk størrelse, nemlig den mengden med antagelser som må til for å fortolke en ytring i samsvar med den talendes intensjon. Kontekst er ikke noe som er gitt forut for en ytring; det er den mengden med antagelser som tilhøreren velger å ta hensyn til når en ytring fortolkes ut fra en forventning om optimal relevans (se Sperber & Wilson 1986/1995: 132). Det er rimelig å anta at representasjoner og antagelser som befinner seg i korttidsminnet, er relativt lett tilgjengelige kognitivt sett og krever relativt lite anstrengelser å hente inn. Som en følge av dette vil en tilhører typisk (men ikke nødvendigvis) starte med å tolke en ytring ut fra kontekstuelle antagelser som er gjort tilgjengelige gjennom forrige ytring (dersom det eksisterer en slik), eller ut fra de umiddelbare fysiske omgivelsene (dvs. det som er sett, hørt, følt, luktet osv.). Dersom denne konteksten fører til en fortolkning med tilstrekkelige kognitive effekter, vil tilhøreren slutte å utvide konteksten og slutte å søke etter andre fortolkningsmuligheter. Om den lettest tilgjengelige konteksten derimot *ikke* fører til en fortolkning med tilstrekkelige kognitive effekter, vil tilhøreren kunne utvide konteksten med stadig nye antagelser, helt til en relevant fortolkning er oppnådd (eller konkludere med at ytringen ikke var relevant slik den var forventet).

Det at ytringer tolkes ut fra en forventning om færrest mulig prosesseringskostnader, kan også illustreres med eksempel (5). *Hun svarte ikke* tolkes intuitivt som at subjektsreferenten ikke svarte på Gro sitt spørsmål om Anne var klar over at Senterpartiets oppslutning var synkende. Men hvorfor er det nødvendigvis *Gro sitt spørsmål* det ikke svares på, hvorfor ikke et annet spørsmål? Årsaken er at forrige ytring etablerer en kontekst der det inngår et spørsmål. Denne konteksten er svært lett tilgjengelig – mer tilgjengelig enn alle andre kontekster der det inngår et spørsmål – og er derfor den konteksten tilhøreren lander på, med mindre de kognitive effektene for ytringen som helhet da oppleves som utilstrekkelige.

Legg merke til at det er *positive* kognitive effekter som bidrar til relevans (se definisjonen i (4)). Wilson og Sperber (2004: 608) sier om positive kognitive effekter at dette er antagelser som utgjør en nevneverdig og formåls-tjenlig forandring i et individs representasjon av verden. Usanne beskrivelser av verden er ikke verdt å samle på, noe som betyr at fortolkninger eller kontekstuelle antagelser som ikke er sannsynlig sanne beskrivelser av verden, disfavoriseres. La oss gå tilbake til eksempel (1), *Ja, og så har vi avføring*, for å illustrere hvordan forventningen om positive kognitive effekter påvirker for-

tolkning. Vi argumenterte tidligere for at denne ytringen brukes til å kommunisere at taler og mottaker har et spørsmål de må besvare på skjemaet de gjennomgår, angående hvordan mottakers avføring pleier å være. Hvorfor ble ikke ytringen heller beriket til proposisjonen DU OG JEG ER I BESITTELSE AV AVFØRING HER OG NÅ? Dét ville vært en mye enklere pragmatisk beriking i og med at færre begreper er tolket inn, og denne fortolkningen ville vært knyttet til her-og-nå-situasjonen, som er en svært lett tilgjengelig kontekst. Svaret er at denne fortolkningen er uaktuell, ikke på grunn av prosesseringskostnader eller mangel på kognitive effekter (faktisk ville denne fortolkningen ført til svært mange kognitive effekter!), men fordi de potensielle kognitive effektene ikke utgjør sannsynlige beskrivelser av verden og derfor ikke er gode kandidater til å utgjøre *positive* kognitive effekter. Dersom her-og-nå-fortolkningen etableres som en hypotese først, vil tilhøreren deretter søke etter andre mer sannsynlige (og mer relevante) fortolkninger.

Relevansteoriens svar på hvordan kommunikasjon er mulig, er at pragmatisk beriking (altså det å komme fram til det uttalte) er prinsippbundet. Pragmatisk beriking skjer under forventning om optimal relevans, definert ut fra færrest mulig prosesseringskostnader og flest mulig positive kognitive effekter. En streng med ord kan i *prinsippet* brukes til å kommunisere hva som helst, men i en spesifikk situasjon vil tilhører bare ha en begrenset mengde med kontekstuelle antagelser tilgjengelig (og i ulik grad), noe som begrenser fortolkningsmulighetene drastisk. Dessuten vil ulike situasjoner legge ulike føringer på hvilke kognitive effekter tilhører forventer. Generelt kan vi anta at grunnen til at implikaturer utledes fra det som sies eksplisitt, er at implikaturene utgjør økte positive kognitive effekter som er viktige nok til å være verdt de ekstra prosesseringskostnadene utledningen av dem medfører.

I de neste seksjonene vil vi anta at balansegangen mellom prosesseringskostnader og positive kognitive effekter er avgjørende for hvorfor visse fortolkninger av en ytring foretrekkes (eller i alle fall er mulige) mens et utall fortolkningskandidater aldri vurderes som aktuelle.

3 Implikaturer i relevansteoretisk forstand

3.1 Hvorfor skille mellom eksplikaturer og implikaturer?

Ifølge relevansteorien vil det å fortolke en ytring involvere å etablere passende hypoteser om ytringens eksplikaturer og implikaturer (se Wilson &

Sperber 2004: 615). Vi skal definere disse kategoriene nedenfor, men la oss først sannsynliggjøre med et autentisk eksempel at én og samme ytring kan brukes til å kommunisere flere ulike budskap. Ta en kikk på replikkvekslingen i (7).

(7)

1. M: mm. Eh har du tenkt noe på sykmelding [tror du du klarer å]
2. P: **[hh jeg kanskje] trenger¹**
3. M: ja
4. P: **trenger (.) å (.) hvile**
5. M: mm

Denne replikkvekslingen er hentet fra en samtale mellom en medisinstudent (M) og en pasient (P) i en simulert konsultasjon, der pasient og medisinstudent skal kommunisere sammen som om studenten var pasientens lege.² Pasienten har fortalt at han har skadet kneet sitt mens han var på jobb. I (7) spør medisinstudenten om pasienten har tenkt på sykmelding, noe som må forstås som et spørsmål om pasienten ønsker og trenger sykmelding. Pasienten svarer at han kanskje trenger å hvile. Ingenting mer nevnes om sykmelding før medisinstudenten på slutten av konsultasjonen kommer med følgende oppsummering: *Ja, så du er her i dag for å få undersøkt kneet og muligens få en sykmelding hvis det blir nødvendig*. Pasienten sier ikke noe direkte om sykmelding verken i (7) eller på andre tidspunkt i samtalen – likevel har medisinstudenten tolket ham dithen at han har formidlet dette. Dette betyr at pasienten formidler minst to ulike budskap med ytringen sin i (7). Han kommuniserer at han kanskje trenger å hvile – formodentlig de kommende dagene og på en slik måte at kneet ikke blir belastet, noe som utelukker å jobbe – og han kommuniserer at han trolig trenger en sykmelding for samme periode. Vi kan foreløpig representere dette som i (8a) og (8b) nedenfor, der *P* representerer pasienten. En mer detaljert og begrunnet analyse vil bli gitt i seksjon 5.2.

- (8) a. P trenger kanskje å hvile de nærmeste dagene.
b. P trenger kanskje sykmelding for de nærmeste dagene.

Det er rimelig å anta at medisinstudenten, som en følge av pasientens ytring i (7), har representert begge disse budskapene i sitt minne, lagret som to ulike enheter.

Intuitivt er det en forskjell mellom de to budskapene i (8) når det gjelder måten de er relatert til P sin ytring på. Det er en mye tydeligere sammenheng mellom Ps ytring *Jeg kanskje trenger... trenger å hvile* – og saksforholdet beskrevet i (8a), enn det er mellom Ps ytring og saksforholdet beskrevet i (8b), noe som taler i favør av å skille dem fra hverandre. Dette kommer blant annet til uttrykk gjennom ytringens sannhetsbetingelser: Dersom P yrtrer seg som han gjør i (7), og han er klar over at han faktisk *ikke* trenger å hvile, så har han sagt noe usant. Dersom det derimot viser seg at han trenger å hvile, men ikke trenger sykmelding, så kan ingen beskyldte ham for å ha løyet. Ifølge relevansteorien er (8a) ytringens basis-eksplikatur i den aktuelle situasjonen, mens (8b) er ytringens mest vesentlige implikatur.

3.2 Definisjoner

Termen *implikatur* ble introdusert for første gang av Paul Grice (Grice 1957/1989), og en rekke filosofer og språkvitere har befattet seg med fenomenet (eller lignende fenomener) etter den tid (se for eksempel Sperber & Wilson 1986/1995; Levinson 2000; Recanati 2003; Horn 2004; Bach 2005; Noveck & Sperber 2007; Borg 2009).³ Den gjeldende relevansteorietiske definisjonen ble introdusert av Sperber og Wilson (1986/1995) og er gjengitt med Robyn Carstons ord i (10), sammen med definisjonen av ‘eksplikatur’ i (9):

- (9) **Explicature:** an ostensively communicated assumption which is inferentially developed from one of the incomplete conceptual representations (logical forms) encoded by the utterance.
(Carston 2002: 377)
- (10) **Implicature:** an ostensively communicated assumption which is not an explicature; that is, a communicated assumption which is derived solely via processes of pragmatic inference. An alternative characterization: a contextual assumption or contextual implication intended (communicated) by the speaker; hence an implicature is either an implicated premise or an implicated conclusion.
(Carston 2002: 377)

Legg merke til at både eksplikaturer og implikaturer er ”ostensively communicated”. Det vil si, eksplikaturer og implikaturer av en gitt ytring er tanker eller budskap som avsender tydelig kommuniserer med ytringen,

og som mottaker og avsender har en gjensidig forståelse for at avsender intenderer å kommunisere (se Carston 2002: 376–378). Dersom man hører på et foredrag og trekker den slutningen at foredragsholderen ikke er særlig smart, kommer ikke denne antagelsen inn under definisjonen av verken eksplikatur eller implikatur så lenge det ikke var foredragsholderens intensjon å framstå som dum. Relevante teorien er avgrenset til å omhandle tydelig kommunikasjon fordi det er rimelig å anta at dette fenomenet er prinsippbundet og forankret i menneskelig kognisjon på en helt annen måte enn tilfeldig eller fordekt overføring av informasjon.

Det som skiller eksplikaturer og implikaturer fra hverandre, ifølge definisjonene i (9) og (10), er at eksplikaturer er en videreutvikling ("development") av det innholdet som er språklig kodet ("logical form"), mens implikaturer ikke er det. En måte å forstå begrepet 'logisk form' på er at logisk form er det iboende, kontekststuvhengige betydningsaspektet ved det språklige uttrykket – det vi vet om betydningen fordi vi kan det språket som snakkes, ikke fordi vi har kunnskap om når ytringen forekom, eller andre aspekter ved verdens beskaffenhet. Ved strukturelle eller leksikalske flertydigheter vil det være flere logiske former for ett og samme språklige uttrykk, én for hver fortolkning som språket tillater.

Det som ordene og strukturen i seg selv koder av betydning i ytringen *Jeg kanskje trenger ... trenger å hvile*, kan representeres som i (11).⁴

(11) KANSKJE (TRENGE_{PRES} (X_{1.P, SG} , [HVILE(X)]))

Denne representasjonen inneholder begrepene KANSKJE, TRENGE og HVILE, som kompetente språkbrukere vil få tilgang til gjennom prosessering av ordene *kanskje*, *treng* og *hvile*, samt morfosyntaktisk informasjon om person og tid, kodet i henholdsvis pronomenet *jeg* og bøyingsmorfemet *-er*. Representasjonen i (11) reflekterer at begrepet KANSKJE modifierer det at den talende trenger å hvile; at det er den talende (X) som er den som opplever å treng å hvile (dvs. første argument til TRENGE), og at det er den talende (X) som er den som skal hvile (argument til HVILE). Dette er betydningsaspekter som bestemmes av grammatikken (morfosyntaksen og semantikken) til norsk.

Det er rimelig å anta at det vi lagrer i minnet vårt når vi fortolker ytringer, er proposisjoner – det vil si entiteter som kan vurderes som sanne eller usanne. En setnings logiske form, slik vi har definert 'logisk form' her, er sjelden eller aldri sannhetsevaluerbar i seg selv og må derfor berikes

pragmatisk for å tilsvare en komplett proposisjon (se Carston 2002: 59–61). For at vi skal kunne vurdere om ytringen i (7), *Jeg kanskje trenger ... trenger å hvile*, er en sann eller oppriktig beskrivelse av verden eller ikke, må vi i alle fall vite hvem referenten til *jeg* er, når hvilingen er ment å skulle finne sted, og hvilken form for hviling det er snakk om. Når disse fortolkningsaspektene er på plass, sammen med det som er språklig kodet, har vi oppnådd en proposisjonell representasjon. Denne proposisjonen utgjør ifølge relevansteorien ytringens eksplikatur dersom avsender har til hensikt å kommunisere den. I (7) er det proposisjonen P TRENGER KANSKJE Å HVILE⁵ DE NÆRMESTE DAGENE som er den eksplikaturen P sannsynligvis intenderer å kommunisere. I motsetning til setningens logiske form i (11), vil denne konseptuelle representasjonen kunne interagere med tilhørerens eksisterende antagelser om verden på en slik måte at hennes framtidige handlinger vil kunne påvirkes, for eksempel ved at hun skriver ut en sykmelding.

En eksplikatur er altså ikke bare det som sies ”med rene ord”; en eksplikatur involverer også betydningsaspekter som må legges til gjennom pragmatisk beriking for at ytringen skal tilsvare en fullstendig proposisjon som den talende har til hensikt å kommunisere. Som for alle pragmatiske prosesser er det å komme fram til en ytrings eksplikatur(er) underlagt det kommunikative relevansprinsippet og forventningen om optimal relevans. Vi skal se nærmere på hvilke typer pragmatisk beriking som bidrar til eksplikaturer, i seksjon 4.

Ifølge definisjonen i (10) er implikaturer *ikke* en videreutvikling av det som er språklig kodet i en ytring, slik eksplikaturer er det. Implikaturer er kommuniserte budskap som mottaker har sluttet seg til på grunnlag av ytringens eksplikatur(er) og en eller flere relevante kontekstuelle antagelser, gitt en forventning om optimal relevans. Implikaturen i (8b), P TRENGER KANSKJE SYKMELDING FOR DE NÆRMESTE DAGENE, har tilfeldigvis mange sammenfallende begreper med eksplikaturen i (8a), men sammenhengen mellom eksplikaturer og implikaturer er, som vi vil se tydeligere senere, indirekte.

3.3 Impliserte premisser vs. impliserte konklusjoner

Som det framkommer av definisjonen i (10), er det to typer implikaturer, nemlig impliserte premisser (også kalt kontekstuelle antagelser) og impliserte konklusjoner. Ta en kikk på eksempel (7) igjen: *Jeg kanskje trenger ... trenger å hvile*. Vi har så langt slått fast at pasienten med denne ytringen kommuniserer implikaturen P TRENGER KANSKJE SYKMELDING DE NÆRMESTE

DAGENE. Men hvordan kommer medisinstudenten fram til dette implisitte budskapet? Svaret er at hun gjør det gjennom å hente inn kontekstuelle antagelser som sammen med eksplikaturen leder til den aktuelle fortolkningen gjennom en slutningsrekke. (12b–f) utgjør én mulig slutningsrekke for en relevant fortolkning.

(12)

a.	<i>Jeg kanskje trenger [...] trenger ... å hvile</i>	<i>Ytring</i>
b.	P trenger kanskje å hvile de nærmeste dagene.	<i>Eksplikatur</i>
c.	P har en jobb.	<i>Implisert premiss</i>
d.	Grunnen til at P trenger å hvile, er at han har et helseproblem.	<i>Implisert premiss</i>
e.	Dersom man har en jobb og trenger å hvile en periode på grunn av et helseproblem, trenger man sykmelding for denne perioden.	<i>Implisert premiss</i>
f.	P trenger kanskje sykmelding for de nærmeste dagene.	<i>Implisert konklusjon, følger av (12b) + (12c, d, e)</i>

For at tilhøreren skal slutte seg til at P trenger sykmelding de nærmeste dagene, ut fra det P sier, må tilhøreren sitte inne med kunnskap om hvilke betingelser som medfører behov for (og rett på) sykmelding ((12e)), samt kunnskap om at P innfrir disse betingelsene ((12b, c, d)). Mens (12e) formodentlig er en del av Ms fagspesifikke kunnskap, er (12c) og (12d) tilegnet gjennom samtalen med pasienten, mens (12b) kommuniseres av P på eksplikaturnivå. Antagelsene i (12c), (12d) og (12e) er kontekstuelle antagelser som sammen med eksplikaturen i (12b) gjør medisinstudenten i stand til å fortolke ytringen på en slik måte at den gir svar på om pasienten mener han trenger sykmelding eller ikke. Slike kontekstuelle antagelser som avsender må anta at tilhører er i stand til å representere for å fortolke en ytring, kalles *impliserte premisser* eller *kontekstuelle antagelser*. Dette er altså antagelser som fungerer som premisser i en slutningsrekke. Antagelsen i (12f) følger av de impliserte premissene i (12c–e) sammen med eksplikaturen i (12b) og kalles *implisert konklusjon* eller *kontekstuell implikasjon*. Det er ikke noe motsetningsforhold

mellom impliserte premisser og impliserte konklusjoner, for noen ganger vil en implisert konklusjon fungere som implisert premiss i en videre slutningsrekke. Både impliserte premisser og impliserte konklusjoner faller inn under det mer generelle begrepet implikatur.

Vær oppmerksom på at det å utlede eksplikaturer, impliserte premisser og impliserte konklusjoner ikke nødvendigvis er sekvensielt ordnet slik det er framstilt i (12). Ifølge Wilson og Sperber (2004: 615) blir hypoteser om eksplikaturer, impliserte premisser og impliserte konklusjoner utviklet parallelt, i en dynamisk prosess og ut fra situasjonsspesifikke forventninger til relevans. En tilhører kan ha nokså spesifikke forventninger til hvilke kognitive effekter en ytring skal lede til (altså på hvilken *måte* den er ment å være relevant), og disse forventningene kan bidra til identifisering av eksplikaturer og impliserte premisser. Medisinstudentens spørsmål i (7), *Har du tenkt noe på sykmelding. Tror du du klarer å...?*, skaper en forventning om at pasienten skal svare på om han mener han trenger sykmelding. Gitt dette er fortolkningen P TRENGER KANSKJE Å HVILE DE NÆRMESTE DAGENE mer relevant enn for eksempel P TRENGER KANSKJE Å HVILE HER OG NÅ, for sykmeldinger skrives ut med henblikk på antatt helsetilstand i dagene og ukene framover. Med andre ord: En tilhørers hypotese om en viss implikatur kan påvirke utledningen av ytringens eksplikatur(er) og impliserte premisser, noe som betyr at rekkefølgen i (12) ikke nødvendigvis reflekterer den kognitive prosessen som finner sted.

En siste distinksjon vi vil nevne før vi avslutter denne seksjonen, er forskjellen mellom sterke og svake implikaturer, eller mellom sterk og svak kommunikasjon mer generelt. Ifølge relevansteorien vil kommuniserte tanker eller budskap befinne seg på en skala når det gjelder grad av tydelighet, dvs. fra tilfeller der det er helt tydelig hva den talende ønsker å kommunisere, til tilfeller der det er svært mange forskjellige fortolkninger som vil kunne være i overensstemmelse med det den talende ønsker å kommunisere (se Carston 2002: 380–381). Det at det ofte fins flere ulike (men lignende) proposisjoner som vil kunne fungere like godt som representasjoner av hva avsender intenderer å formidle, er viktig å huske på når vi gjør oss opp hypoteser om kommuniserte eksplikaturer og implikaturer i de neste seksjonene.

4 Noen pragmatiske prosesser som bidrar til en ytrings eksplikatur(er)

Ettersom kategorien 'implikatur' er definert som en tydelig kommunisert tanke som *ikke* er en eksplikatur, er det viktig for denne framstillingen at vi har en presis oppfatning av hva en eksplikatur er. I denne seksjonen vil vi derfor gi en kortfattet oversikt over de pragmatiske prosessene som typisk finner sted i etableringen av en ytrings eksplikatur. Ifølge Carston (2002) inkluderer dette fenomenene entydiggjøring (disambiguering), referansetilordning, utfylling av uartikulerte konstituent, og innsnevring og utviding av begrepsinnhold. Noen autentiske eksempler som illustrerer disse fenomenene, er listet opp i (13). Alle eksemplene er hentet fra korpuset som beskrives nærmere i seksjon 5.1.

- (13) a. Det skal **gå rundt** (= være i økonomisk balanse)
 b. Ja, og så har **vi** avføring (= taler og tilhører)
 c. Jeg har ikke hatt forverring __ (= forverring av sykdommen til taler den siste tiden)
 d. Jeg kanskje trenger ... trenger å **hvile** (= hvile på en slik måte at det er umulig for jeg-personen å gå på jobb)

Frasen *gå rundt* i (13a), *Det skal gå rundt*, er logisk tvetydig mellom den komposisjonelt utledete betydningen SPASERE OMKRING og den idiomatiske betydningen VÆRE I ØKOMOMISK BALANSE. Vi kan representere disse fortolkningene som henholdsvis GÅ RUNDT₁ og GÅ RUNDT₂. Det fins med andre ord to språklig kodede, og mulige, fortolkninger av *gå rundt*, og frasen må disambigueres for at tilhører skal kunne identifisere ytringens eksplikatur. I den situasjonen (13a) ble brukt, var det helt klart den sistnevnte fortolkningen som var den intenderte, nemlig GÅ RUNDT₂.

En annen pragmatisk prosess som finner sted når logisk form skal videreutvikles til en fullstendig proposisjon, er referansetilordning. I (13b), *Og så har vi avføring*, må for eksempel pronomenet *vi* fortolkes for at tilhøeren skal kunne identifisere ytringens eksplikatur. *Vi* kan i prinsippet brukes til å referere til enhver gruppe som består av taler og en eller flere andre individer (se Borthen 2010 for nærmere detaljer). Som beskrevet i seksjon 1, i for eksempel (1), ble *vi* i denne ytringen brukt til å referere til taler og tilhører.

En tredje type pragmatisk prosess som finner sted på eksplikaturnivå, er utfylling av uartikulerte konstituent. Dette kan illustreres med (13c),

Jeg har ikke hatt forverring. Dersom man ikke vet hva den talende ikke har blitt verre av, gir (13c) liten mening; ytringen må berikes pragmatisk for å tilsvare en fullverdig proposisjon. I den situasjonen (13c) forekom, ble setningen brukt til å kommunisere at den talende ikke hadde opplevd forverring av sykdommen sin den siste tiden. Det at uartikulerte begreper som ikke har et språklig opphav, legges til for at en ytring skal tilsvare en proposisjon, kalles *fri pragmatisk beriking*.

Innsnevring av begrepsmessig innhold (*concept narrowing*) er nok en pragmatisk prosess som ofte finner sted i prosessen med å utlede en ytrings eksplikatur (se Carston 2002: kap. 5; Falkum 2007; 2011). I eksempel (7), som vi så på tidligere i artikkelen, *Jeg kanskje trenger ... trenger å hvile*, er det for eksempel ikke snakk om en hvilken som helst type hviling, men mer spesifikt hvile som gjør det umulig for pasienten å gå på jobb. Det er kun dersom *hvile* forstås på denne måten, at ytringen leder til implikaturen om at pasienten kanskje trenger sykmelding. Slike begreper som kan ses på som en modifisering av et eksisterende språklig kodet begrep, men som etableres i selve fortolkningsprosessen under forventning om optimal relevans, kalles *ad hoc*-begreper (Carston 2002). Vi følger notasjonskonvensjonen i Carston (2002) og markerer *ad hoc*-begreper med en stjerne, for eksempel HVILE*. Eksplikaturen som uttrykkes i (7), er dermed mer presist P TRENGER KANSKJE Å HVILE* DE NÆRMESTE DAGENE, der HVILE* skal forstås som det å hvile på en slik måte at P ikke kan gå på jobb.

Den motsatte prosessen av begrepsinnsnevring er begrepsutviding (*concept broadening*). Begrepsutviding noteres på samme måte som begrepsinnsnevring (dvs. med en stjerne) og antas å være involvert ved blant annet overdrivelser (*Dette er den beste dagen i mitt liv*), underdrivelser (*Han har litt å jobbe med*), metaforer (*Hun er en bulldoser!*), og omtrentlige beskrivelser (*Jeg tjener 500 000 i året*).

I (13a–d) har vi sett på pragmatiske prosesser som bidrar til en ytrings basis-eksplikatur: Dette gjelder disambiguering, referansetilordning, utfylling av uartikulerte konstituentene, og innsnevring og utviding av begrepsmessig innhold. Men det å forstå en ytring involverer også å forstå blant annet hvilken holdning den talende har til den proposisjonen som ytringen uttrykker – for eksempel om den talende frykter, ønsker eller misliker det saksforholdet som beskrives, eller om hun har sterk eller svak evidens for sannhetsgehalten i det hun har sagt. Denne typen kommuniserte budskap kalles *høyere-ordens eksplikaturer* og er gjerne av formen *Den talende tror/håper/mener/har annenhånds informasjon om at P*, der P står for en

eller annen proposisjon. Også høyere-ordens eksplikaturer kan ses på som en påbygning (*development*) av det som er språklig uttrykt; forskjellen fra basis-eksplikaturer er at de er av en ”høyere orden” fordi de er kommentarer til proposisjoner. Høyere-ordens eksplikaturer kan ha opphav i språklige uttrykk (som for eksempel uttrykk som *nok*, *visst* eller *tror jeg*) eller være resultat av pragmatisk beriking alene. For en mer utfyllende diskusjon av høyere-ordens eksplikaturer, se Wilson & Sperber (1993).

Selv om fokuset i denne artikkelen er på implikaturer, er det viktig å være klar over hvilke typer pragmatisk beriking som typisk skjer på eksplikaturnivå, ettersom implikaturer i relevanstereoretisk forstand er definert som kommuniserte budskap som *ikke* er eksplikaturer. Av plasshensyn kommer vi i neste seksjon til å stort sett ta for gitt utledningen av de fleste eksplikaturene som er involvert i de eksemplene vi ser på.

5 Autentiske implikatureksempler

I denne seksjonen presenterer vi eksempler på implikaturer hentet fra korpuset som presenteres i seksjon 5.1 nedenfor. Eksemplene er plukket ut med henblikk på å illustrere fenomenets bredde og kompleksitet, og hvilke problemstillinger man støter på når man studerer implikaturer i autentiske samtaler. Vi gir en relevanstereoretisk analyse av hvert eksempel for blant annet å etterprøve antagelsen om at kommunikasjon er prinsippbundet. Det organiserende prinsippet for seksjonen er at vi starter med relativt enkle eksempler for deretter å ta for oss mer komplekse tilfeller. Som nevnt i seksjon 1 ønsker vi å besvare følgende tre spørsmål:

- 1) Kan vi finne holdepunkter for at samtalepartnerne i de samtalene vi har undersøkt, forholder seg til implikaturer?
- 2) Hvordan skiller de autentiske implikaturforekomstene seg fra typiske lærebokseksempler?
- 3) Er det spesielle forhold ved kommunikasjonssituasjonen og samtalen som påvirker fortolkningen av de implikaturene vi har sett på, og i så fall hvilke?

5.1 Datamaterialet

Samtalene vi har hentet eksemplene fra, foregår mellom sykepleierstudenter og pasienter i innkomstsamtaler på et sykehus, og mellom medisinstudenter og pasienter i simulerte legekonsultasjoner. I innkomstsamtalene har syke-

pleierstudenten ansvar for å fylle ut en sykepleierjournal sammen med pasienten forut for en operasjon som pasienten skal gjennomgå. Sykepleierjournalen skal inneholde basisinformasjon om pasientens helse forut for innleggelsen. De simulerte legekonsultasjonene foregår ved at en pasient som skal til fastlegen sin, blir spurt om han eller hun er villig til å ha en samtale med en medisinstudent først, som et ledd i studentens kommunikasjonstrening. Pasienten og medisinstudenten er forventet å snakke sammen som om studenten var pasientens lege. For både innkomstsamtalene og de simulerte konsultasjonene ble det gjort videoopptak, opprinnelig for et annet formål enn denne studien. Det er 10 samtaler i alt, og disse utgjør mer enn 3 timer med opptak og 120 sider transkribert materiale. Vi henviser til Thomassen (2005) for en mer utførlig beskrivelse av materialet, og for analyse av andre kommunikative aspekter ved disse samtalene.

Transkriberingen av samtalene ble foretatt ut fra en modifisert variant av transkripsjonssystemet i Jefferson (1984). Det vil si at transkriberingen er gjort på en slik måte at den systematisk gjengir samtaleforløp, bl.a. ved at det markeres for pauser, overlappende tale og trykk (se transkripsjonsnøkkel sist i artikkelen). Hensikten med denne typen annotering er å avdekke prinsipper og prosedyrer som organiserer samtalen som prosess, for eksempel turtaking (se Sacks, Schegloff & Jefferson 1974), og dermed hva slags underliggende kunnskap aktørene har om dette.

Innsamlingen av implikatureksemlene ble gjort ved at en av artikkelforfatterne gjennomgikk de transkriberte samtalene på leting etter diskursfragmenter som syntes å illustrere kommuniserte implikaturer, slik implikaturer er definert i (10). De utvalgte diskurssekvensene ble samlet i et dokument, kort kommentert og deretter gjennomgått av de to resterende artikkelforfatterne. Vi har funnet det nødvendig å utelate visse sekvenser/utdrag av anonymiseringshensyn.

5.2 Eksempel 1

Vi har allerede sett på eksempel (7), men la oss likevel gjenta det her for å relatere det til de spørsmålene vi ønsker å besvare. Pasienten som ytrer seg i (7), har ikke norsk som morsmål, noe som trolig er årsaken til den avvikende plasseringen av adverbet *kanskje* i linje 2 i (7).

(7)

1. M: mm. Eh har du tenkt noe på sykmelding [tror du du klarer å]

2. P: [hh jeg kanskje] trenger

3. M: ja

4. P: **trenger (.) å (.) hvile**

5. M: mm

Medisinstudenten spør om pasienten har tenkt noe på sykmelding, hvilket i denne sammenhengen må forstås som et spørsmål om pasienten ønsker og trenger sykmelding.⁶ Som nevnt tidligere svarer pasienten aldri direkte på dette spørsmålet, verken i sekvensen i (7) eller på andre tidspunkt i samtalen. Likevel gjør medisinstudenten på slutten av samtalen følgende oppsummering: *Ja, så du er her i dag for å få undersøkt kneet og muligens få en sykmelding hvis det blir nødvendig.* Dette viser at medisinstudenten har oppfattet pasienten som å kommunisere at han trolig trenger sykmelding. Etersom pasienten ikke protesterer på denne oppsummeringen, har vi grunnlag for å anta at det var slik han mente at ytringen hans skulle forstås. Legg også merke til medisinstudentens minirespons *mm* i linje 5. Denne responsen gir ingen indikasjoner på at medisinstudenten ikke er fornøyd med pasientens svar, snarere tvert imot – også dette er et tegn på at medisinstudenten mener pasienten har svart på spørsmålet hennes.

(14) nedenfor er en mulig slutningsrekke som tar oss fra pasientens ytring i linje 2 til et implisitt svar på medisinstudentens spørsmål.

Gitt forventningen om at pasienten skal svare på om han trenger sykmelding eller ikke, må eksplikaturen i (14b) være at pasienten kanskje trenger å hvile på en slik måte at han ikke kan jobbe. Gitt dette, samt premisene i (14 c, d, e), følger det at han kanskje trenger sykmelding.

Et aspekt ved (7) som skiller sekvensen fra typiske lærebokeksempler, er mangelen på grammatiske, fullstendige og sekvensielt velordnede setninger eller fraser. Noen eksempler på dette er følgende: Den siste av medisinstudentens påbegynte setninger i linje 1 er ufullstendig, taler og mottaker overlapper hverandre i linje 1–2, pasientens ytring i linje 2 har en ordstilling som er ugrammatisk i norsk, ytringen til pasienten i linje 2–4 er avbrutt av en minirespons – *ja* – fra tilhører som fungerer som en oppfordring om å fortsette, og pasienten gjentar et ord i linje 4. Ofte vil utledningen av en implikatur være upåvirket av slike interaksjonelle trekk, som er så typiske for talespråk, men iblant vil de kunne spille en rolle. I (7) er det for eksempel vesentlig for medisinstudenten å merke seg at pasientens ytring i linje 2–4 starter samtidig med medisinstudentens andre spørsmål. Dette gjør det klart at pasienten intenderer å svare på det første spørsmålet.

(14)

a.	<i>Jeg kanskje trenger [...] trenger ... å . hvile</i>	<i>Ytring</i>
b.	P trenger kanskje ⁷ å HVILE* de nærmeste dagene.	<i>Eksplikatur</i> <i>Den lettest tilgjengelige berikingen av ytringens logiske form som leder til implikaturen i (14f), gitt bl.a. premissen i (14c). Det kodede begrepet HVILE er snevret inn til former for hvile som ikke er kompatible med det å utføre P sin jobb</i>
c.	Grunnen til at P trenger å HVILE* de nærmeste dagene, er at han har et helseproblem.	<i>Implisert premis</i> <i>Følger av (14b) + forutgående samtale + generelle forventninger til legebesøk</i>
d.	P har en jobb.	<i>Implisert premis</i> <i>Etablert tidligere i samtalen</i>
e.	Dersom man har en jobb og trenger å HVILE* en periode på grunn av et helseproblem, trenger man sykmelding for denne perioden.	<i>Implisert premis</i> <i>Generell verdenskunnskap, gjort tilgjengelig gjennom begrepet HVILE* i Ps ytring + SYKMELDING i Ms spørsmål</i>
f.	P trenger kanskje sykmelding for de nærmeste dagene.	<i>Implisert konklusjon</i> <i>Følger av (14b) + (14c, d, e) + situasjonsspesifikk forventning om relevans i form av svar på Ms spørsmål</i>

Eksemplet illustrerer også at ugrammatikalitet ikke nødvendigvis er til hinder for forståelse, noe som i sin tur viser hvor viktig pragmatisk beriking er også når det gjelder det som kommuniseres på eksplikaturnivå.

OPPSUMMERING: Dette eksemplet ligner typiske lærebokseksempler på implikaturer ved at vi har å gjøre med et spørsmål som ikke besvares direkte. Vi har funnet holdepunkter for at implikaturen vi foreslår, faktisk er intendert fra avsenders side og forstått av tilhører, blant annet gjennom en minirespons fra mottaker som signaliserer innforståthet, og ved at tilhøreren gir en eksplisitt parafrase av implikaturen senere i samtalen. Diskursutdraget skiller seg fra oppkonstruerte eksempler ved at ytringene ikke nødvendigvis tilsvarer grammatikalske setninger eller fraser som er sekvensielt velordnet, og ved at slutningsrekken som leder til den impliserte

konklusjonen, er nokså kompleks. Eksemplet illustrerer at oppmerksomhet mot ulike dynamiske trekk i talespråket, som for eksempel overlappende tale og miniresponser, kan utgjøre en viktig del av konteksten for en ytring.

5.3 Eksempel 2

Også i neste eksempel har vi å gjøre med et spørsmål som ikke besvares direkte. (15) er et utdrag fra en samtale mellom en medisinstudent (M) og en pasient (P) i en simulert legekonsultasjon. Pasienten og medisinstudenten har snakket sammen om pasientens sykdom og hvordan pasienten har det i hverdagen. Pasienten har fortalt at han ikke lenger er i jobb, og at han tidligere jobbet utenlands. Deretter forløper samtalen som gjengitt i (15).⁸

(15)

1. M: ja. hvordan e:h- tenker du mye på økonomi i hverdagen eller?
2. P: **økonomien er jo et s:lit for å si det på den måten** for da jeg jobbet utenlands så hadde
3. jeg (..) enormt god økonomi
4. M: mm

I linje 1 spør medisinstudenten om pasienten tenker mye på økonomi i hverdagen, noe som må forstås som et spørsmål om han bekymrer seg mye for økonomien sin. Pasienten svarer ikke direkte på spørsmålet, verken på om han tenker på eller bekymrer seg for økonomien. Det han svarer, er at økonomien hans er et slit. Likevel responderer medisinstudenten med *mm* i linje 4, noe som gir inntrykk av at han er fornøyd med svaret til pasienten. Årsaken til at pasientens svar er tilfredsstillende, er trolig at det kan brukes som utgangspunkt for å utlede en implikatur som besvarer spørsmålet. Hvis en person beskriver økonomien sin som et slit, er det svært sannsynlig at denne personen tenker mye på, og bekymrer seg for, økonomien sin – hvordan ellers skulle den kunne være et slit? (16) nedenfor gir et eksempel på hvordan vi kan tenke oss at slutningsrekken er.

Proposisjonen i (16d) er ikke en videreutvikling av det som er språklig kodet i pasientens ytring i linje 2 i (15); om dét hadde vært tilfellet, skulle vi forvente å finne igjen de språklige kodede begrepene fra linje 2 i (15), i (16d). Gitt at pasienten faktisk har til hensikt å kommunisere (16d), må denne proposisjonen derfor være en implikatur av ytringen hans. Flere forhold taler for at han faktisk intenderer å kommunisere (16d). Oppfølgingsytringen i linje 2–3 i (15), *for da jeg jobbet utenlands så hadde jeg (..)*

(16)

a.	<i>Økonomien er jo et s:lit for å si det på den måten</i>	<i>Ytring</i>
b.	Økonomien til P er et SLIT* for P.	<i>Eksplikatur</i> <i>Den lettest tilgjengelige berikingen av ytringens logiske form som kan fungere som utgangspunkt for å utlede implikaturen i (16d). Det kodede begrepet SLIT er snevret inn til mentalt sliit.</i>
c.	Dersom økonomien til en person er et SLIT* for denne personen, TENKER* denne personen mye på økonomien sin.	<i>Implisert premis</i> <i>Antagelse gjort tilgjengelig gjennom de aktiverte begrepene ØKONOMI og SLIT* + Ms spørsmål om P TENKER* mye på økonomi, der TENKER* er snevret inn til det å bekymre seg for noe.</i>
d.	P TENKER* mye på økonomien sin.	<i>Implisert konklusjon</i> <i>Følger av eksplikaturen i (16b) sammen med den kontekstuelle antagelsen i (16c). Uttrykkene jo og for å si det på den måten styrker en hypotese om at P kommuniserer noe implisitt.</i>

enormt god økonomi, gir opphav til en lignende implikatur som den i (16d), for hvis man har hatt enormt god økonomi tidligere i livet, men har dårligere økonomi nå (noe pasienten har fortalt medisinstudenten at han har), er sjansen stor for at man har økonomiske problemer og dermed tenker mye på, og bekymrer seg for, økonomi. Senere i samtalen kommer pasienten med et utsagn der han eksplisitt forteller at han tenker på økonomien sin. Legg også merke til at medisinstudenten, gjennom miniresponsen *mm* i linje 4, gir inntrykk av at han er fornøyd med innholdet i pasientens svar, noe han kun kan være om han har tolket inn et implisitt budskap. Med andre ord: Vi har gode indikasjoner på at den foreslåtte implikaturen i (16d) var intendert fra avsenders side og ble forstått av mottaker.

Ved nærmere ettersyn viser det seg at implikaturen i (16d) ikke framkommer utelukkende som et resultat av slutninger basert på eksplikaturen i (16a); også de språklige uttrykkene *jo* og *for å si det på den måten* bidrar. Legg merke til hva som skjer når vi fjerner disse ordene fra den opprinnelige ytringen:⁹ ~ (17) er identisk med (15), bortsett fra at *jo* og *for å si det på den måten* er fjernet.

~ (17)

1. M: ja. hvordan e:h- tenker du mye på økonomi i hverdagen eller?
2. P: **økonomien er et s:lit** for da jeg jobbet utenlands så hadde
3. jeg (..) enormt god økonomi
4. M: mm

Sammenlignet med den opprinnelige ytringen i (15) synes ikke diskursfragmentet i (17) å være like koherent, og den uthevede ytringen i linje 2 leder ikke til implikaturen i (16d) like lett. Dette må åpenbart ha å gjøre med betydningen til *jo* og *for å si det på den måten*.

Uttrykket *for å si det på den måten* har ikke sannhetsfunksjonelt innhold, for det påvirker ikke hvilke saksforhold ytringen beskriver. Det bidrar derfor ikke til ytringens basiseksplikatur. Funksjonen synes å være å signalisere at det som kommuniseres, kunne vært uttrykt på en alternativ, mer direkte måte – noe som i sin tur inviterer mottaker til å se etter implisitt meningsinnhold, for eksempel implikaturer. Det at pasienten benytter *for å si det på den måten* i linje 2 i (15), fungerer med andre ord som et varsel til mottaker om at han kan forvente å måtte utlede implisitt meningsinnhold for at ytringen skal være relevant – en forventning som er oppfylt dersom tilhøreren utleder implikaturen i (16d).¹⁰

Adverbet *jo* har en lignende effekt. Ordet har ikke sannhetsfunksjonelt innhold og bidrar derfor ikke til ytringens basiseksplikatur, men heller til høyere-ordens eksplikaturer. En av funksjonene til *jo* synes å være å signalisere at innholdet i setningen er åpenbart for taler og tilhører, eller lett kan bli det (jf. begrepet ‘mutually manifest’ i Sperber & Wilson 1986/1995). La oss anta at ordet i tillegg signaliserer at ytringens proposisjon skal anses som å styrke (sannsynligheten for) en annen kontekstuel tilgjengelig proposisjon – for eksempel ved å utgjøre en begrunnelse eller forklaring som kan underbygge at proposisjonen til den inneværende ytringen er sann. Ettersom det i (15) ikke eksisterer noen allerede etablerte antagelser som eksplikaturen i (15b) synes å styrke, oppfordres tilhøreren til å etablere en slik antagelse i form av en implikatur. Dersom denne beskrivelsen av *jo* er rett, vil tilstedeværelsen av *jo* i (15) være rettfærdiggjort dersom tilhører etablerer implikaturen i (16d). Om pasientens økonomi er et slit, er det en styrket sannsynlighet for at P tenker mye på økonomien sin. Dette kan forklare hvorfor tilstedeværelsen av *jo*, i likhet med *for å si det på den måten*, synes å støtte opp om implikaturen i (16d). Det at denne typen småord hjelper tilhører i riktig retning når det gjelder fortolkningen av implikaturer,

er med på å forklare hvordan implisitt kommunikasjon er mulig.¹¹

OPPSUMMERING: Dette eksemplet består av en spørsmål–svar-sekvens der svaret forutsetter utledning av en implikatur for å være relevant, og der slutningsrekken er enkel, med kun én implisert premiss. Vi har indikasjoner på at implikaturen vi foreslår, faktisk ble kommunisert, ved at det samme budskapet uttrykkes både implisitt og eksplisitt av taler senere i samtalen, og ved at mottaker gir uttrykk for innforståthet etter den aktuelle ytringen. Et spesielt interessant aspekt ved den aktuelle ytringen er at den inneholder adverbet *jo* og uttrykket *for å si det på den måten*, som begge synes å støtte opp om utledningen av den aktuelle implikaturen. Det å studere slike småord er med andre ord viktig for å kaste lys over hvordan samtalepartnere greier å formidle og fortolke implikaturer.

5.4 Eksempel 3

Også diskursfragmentet i (18) er hentet fra en samtale mellom en pasient (P) og en medisinstudent (M) i en simulert konsultasjon. Pasienten er sykmeldt, og medisinstudenten har spurt hva han tror vil skje framover. Pasienten svarer at han ikke har tenkt å gå sykmeldt resten av livet. Deretter finner følgende replikkveksling sted:

(18)

1. M: føler du at du har hatt noe bedring?
2. P: hm?
3. M: føler du at du har hatt noe bedring?
4. P: bedring- **jeg har ikke hatt forverring**
5. M: [nei]
6. P: [**@for@**] **å si det på den måten**
7. M: ja
8. P: det er veldig stabilt det går s:akte men sikkert (.) men eh som sagt jeg føler nå at jeg
9. trenge:::r- trenger litt hjelp for å komme videre

På spørsmålet om pasienten har opplevd bedring i sykdommen sin, responderer han først med å gjenta ordet *bedring*, før han avbryter seg selv. I den neste ytringen, *jeg har ikke hatt forverring, for å si det på den måten*, sier han ikke eksplisitt om han har hatt bedring eller ikke, men ytringen kan tas til inntekt for en implikatur om at han *ikke* har opplevd bedring. (19) nedenfor viser en slutningsrekke som leder til denne konklusjonen.¹²

(19)

a.	<i>jeg har ikke hatt forverring, for å si det på den måten</i>	<i>Ytring, linje 4–6</i>
b.	P har ikke hatt forverring av sykdommen sin.	<i>Eksplikatur</i> <i>Lett tilgjengelig beriking av ytringens logiske form, ettersom Ps sykdom er tema for samtalen. Det vage begrepet HA er snevret inn det å oppleve en fysisk tilstand.</i>
c.	Dersom P hadde opplevd BEDRING* i sykdommen sin, kunne han uttrykt dette på en mer relevant måte enn i (18).	<i>Implisert premiss</i> <i>Gjort tilgjengelig gjennom Ms spørsmål + Ps svar, gitt tilhørers kunnskap om norsk. BEDRING* skal her forstås som bedring som er klar nok til å være verdt å nevnes, for det er slik begrepet trolig forstås i M sitt spørsmål.</i>
d.	P har ikke opplevd BEDRING* i sykdommen sin.	<i>Implisert konklusjon</i> <i>Følger av (19b) + (19c), gitt det kommunikative relevansprinsippet og forventning om at Ps svar skal være optimalt relevant for M. Uttrykket for å si det på den måten støtter opp om at P kommuniserer en implikatur.</i>

At pasienten virkelig intenderer å kommunisere implikaturen i (19d), stemmer godt overens med det han sier i linje 8 i (18), nemlig *det er veldig stabilt det går s:akte men sikkert (.) men eh som sagt[...]*. Selv om den uavsluttede setningen *det går sakte men sikkert* åpner for at pasienten muligens har opplevd å bli *noe* bedre, er det tydelig at han ikke har opplevd noen klar forbedring. Legg også merke til at pasienten gjør bruk av uttrykket *for å si det på den måten* i linje 6. Som nevnt i seksjon 5.3 er dette et uttrykk som signaliserer at taler kunne valgt en mer direkte måte å uttrykke budskapet sitt på, noe som er i overensstemmelse med at taler kommuniserer en implikatur.

Resonnementet bak slutningsrekken i (19) er følgende: Dersom P mente å kommunisere at han var blitt bedre av sykdommen sin, kunne han ha uttrykt dette med svarordet *Ja* eller *Jeg er blitt bedre* – uttrykksmåter som ville vært mer presise og krevd relativt få prosesseringskostnader å fortolke,

sammenlignet med *Jeg har ikke hatt forverring*. Gitt forventningen om at ytringen skal være den mest relevante taler kunne ha valgt, gitt dennes evner og preferanser, er ER BLITT BEDRE ikke en relevant fortolkning av *har ikke hatt forverring* i dette tilfellet. Dette betyr at taler må ha intendert en alternativ fortolkning av svaret sitt, nemlig at han ikke har opplevd bedring i sykdommen sin. Sammenstilt med ytringens eksplikatur om at han ikke er blitt verre, betyr dette at sykdomsbildet hans har vært uforandret.

Men hvordan kan ytringen til pasienten være optimalt relevant når han kunne ha valgt å bare svare *nei, sykdomsbildet har vært uforandret* på medisinstudentens spørsmål – et svar som ikke krever utledning av noen implikatur? Ytringen i (18) er optimalt relevant fordi optimal relevans er definert relativt til den talendes evner og preferanser (se Carston 2002: 379, del 2). Tilhører kan forvente at en ytring er den mest relevante måten å formidle det aktuelle budskapet på, gitt talers evner og gitt hva taler måtte ha for intensjoner i den aktuelle situasjonen. I dette tilfellet er pasientens preferanse for det implisitte svaret trolig knyttet til høflighet, eller mer presist, til forventning om hvordan ”gode” pasienter skal være (se Myhre 2010). La oss si at det å være optimistisk på egne vegne og ikke svartmale helsetilstanden sin anses som en god egenskap hos pasienter. I så fall vil det å gi et svar som på det eksplisitte planet fokuserer på et positivt aspekt ved sykdomsutviklingen (ikke verre), være mer passende enn et som fokuserer på et negativt aspekt ved sykdomsutviklingen (ikke bedre, uforandret). Dette er trolig en del av forklaringen på hvorfor pasientens svar oppfattes som høyst relevant, på tross av at det fins mer direkte måter å besvare spørsmålet på. Normer av denne typen påvirker trolig talers valg av formuleringer, og dermed indirekte også mottakers fortolkning av dem.

Slutningsrekken i (19) er i overensstemmelse med en forestilling om at ”gode” pasienter framstiller sykdomsbildet sitt så positivt som mulig innenfor rammen av sannferdighet. At pasienten er en ”god” pasient, er også en mulig svak implikatur av ytringen i (18), gitt premissen om at ”gode” pasienter framstiller sykdomsbildet sitt så positivt de kan. At dette trolig er et aspekt ved pasientens ytring som har å gjøre med den sosiale situasjonen han er i, kan vi se dersom vi forestiller oss at han svarer skriftlig på et spørreskjema som omhandler helsa hans. Dersom han i en slik situasjon svarer ”Jeg har ikke blitt verre” på spørsmålet ”Har du hatt bedring i sykdommen din?”, vil dette være høyst upassende. En viktig årsak til at dette er upassende, er at det i denne situasjonen ikke fins like umiddelbare sosiale relasjoner å opprettholde.

OPPSUMMERING: Dette eksemplet består av en spørsmål–svar-sekvens der pasienten ikke svarer direkte på spørsmålet han er blitt stilt. Den eneste måten å forstå pasientens svar som relevant på er å anta at han intenderer å kommunisere en implikatur i tillegg til ytringens eksplikatur. At han intenderer å kommunisere den påståtte implikaturen, sannsynliggjøres av ytringer han kommer med senere i samtalen, samt uttrykket *for å si det på den måten*. Vi har påpekt at talers valg av formuleringer, og tilhørers utledning av implikaturer, involverer kunnskap om, og forventning til, ulike sosiale og situasjonsrelaterte roller, et aspekt ved kontekst som ofte ikke drøftes eller problematiseres i relevansteoritisk litteratur.

5.5 Eksempel 4

Replikkvekslingen i (20) foregår mellom en medisinstudent og en pasient i en simulert konsultasjon. Forut for replikkvekslingen i (20) har pasienten fortalt om en sykdom som medfører mye smerter.

(20)

1. P: [e]:h så det- det kjenne æ mer og mer på (.) sånn at æ sannsynligvis- eller **æ tenke at æ kanskje**
2. **kunne hatt noe bedre (..) e:h (.) smertelindring med å jobbe mindre**
3. M: mm
4. P: men eh igjen det med økonomi og **det skal gå rundt**
5. M: .hh ja hh=
6. P: hh ja hh
7. M: har det [hatt noe]
8. P: [mm]
9. M: sånn økonomiske- du nevnte det med at du må jobbe for å få det til å gå rundt [men har det-]

I utdraget i (20) sier pasienten at han mener han kanskje kunne hatt mindre smerter om han hadde jobbet mindre (linje 1–2). Deretter sier han at økonomien hans må ”gå rundt” (linje 4). Ikke på noe punkt sier pasienten at han *må jobbe* for å få økonomien til å gå rundt. Men det er nettopp dét medisinstudenten oppsummerer med i linje 9, uten at pasienten protesterer. Det at pasienten må jobbe for å få økonomien til å gå rundt, er med andre ord et budskap som er kommunisert i (20), men ikke med rene ord. (21) og (22) nedenfor utgjør mulige slutningsrekker for å komme fram til den aktuelle proposisjonen.

(21)

a.	<i>å tenke at å kanskje kunne hatt noe bedre ...eh... smertelindring med å jobbe mindre</i>	<i>Ytring linje 1–2</i>
b.	P TENKER* at han kanskje kunne hatt noe bedre smertelindring enn han har nå, ved å jobbe mindre enn han gjør nå.	<i>Eksplikatur Lett tilgjengelig beriking av ytringens logiske form, gitt når og av hvem den ytres. Begrepet TENKE er snevret inn fra å gjelde generell tankevirksomhet til det å anta eller tro noe.</i>
c.	Folk (deriblant P) ønsker å ha så lite smerter som mulig.	<i>Implisert premis Generell verdenskunnskap, lett tilgjengelig fordi smertelindring nevnes i ytringen.</i>
d.	Dersom man TENKER* at et tiltak kan føre til en ønskelig situasjon, ønsker man å iverksette dette tiltaket for å oppnå den ønskede situasjonen.	<i>Implisert premis Generell verdenskunnskap.</i>
e.	P ønsker å jobbe mindre enn han gjør nå, for å få mindre smerter.	<i>Implisert konklusjon Følger av (21b, c, d)</i>

Ytringen i linje 1–2 i (20) blir altså beriket til eksplikaturen i (21b) gjennom begrepsinnsnevring og innsetting av uartikulerte konstituenten. Gitt en forutsetning om at folk ønsker å ha så lite smerter som mulig ((21c)), og at man ønsker å iverksette tiltak som kan føre til en ønskelig situasjon, følger den impliserte konklusjonen i (21e), nemlig at P ønsker å jobbe mindre enn han gjør på det aktuelle tidspunktet.

La oss så se på pasientens ytring i linje 4:

(22)

a.	<i>det skal gå rundt</i>	<i>Ytring linje 4</i>
b.	P sin økonomi SKAL* GÅ RUNDT ₂ .	<i>Eksplikatur</i> <i>Lett tilgjengelig beriking av ytringens logiske form, gitt hvem som snakker + foregående ytring. Den tvetydige frasen gå rundt er disambiguert til GÅ RUNDT₂ = VÆRE I ØKONOMISK BALANSE. Begrepet SKULLE er snevret inn til en svak deontisk fortolkning.</i>
c.	Dersom man (deriblant P) jobber mindre enn man har pleid, er det en fare for at økonomien til den som jobber mindre, ikke GÅR RUNDT ₂ .	<i>Implisert premiss</i> <i>Gjort tilgjengelig gjennom implikaturen (21e) fra forrige ytring + begreper aktivert i inneværende ytring.</i>
d.	P må jobbe som nå for at økonomien hans skal GÅ RUNDT ₂ .	<i>Implisert konklusjon</i> <i>Følger av (22b) + (22c)</i>

Det er ytringen i linje 4 i (20) som er det direkte utgangspunktet for implikaturen i (22d) om at pasienten må jobbe som han gjør på det aktuelle tidspunktet for at økonomien hans skal gå rundt. Men legg merke til at implikaturen i (22d) trolig ikke ville framkommet uten den tidligere ytringen i linje 1–2 i (20): *æ kanskje kunne hatt noe eh bedre smertelindring med å jobbe mindre*. Det at P gjennom ytringen i linje 1–2 impliserer at han ønsker å jobbe mindre (implikaturen i (21e)), gjør den impliserte premissen i (22c) – DERSOM MAN JOBBER MINDRE ENN MAN HAR PLEID, ER DET EN FARE FOR AT ØKONOMIEN TIL DEN SOM JOBBER MINDRE, IKKE GÅR RUNDT – lett tilgjengelig, for både (21e) og (22c) omhandler muligheten for at P skal jobbe mindre. Med andre ord: Implikaturen som følger av ytringen i linje 1–2, er vesentlig for etableringen av en implisert premiss for ytringen i linje 4 og har derfor betydning for den endelige kontekstuelle implikasjonen i (22d).

Legg også merke til at diskursfragmentet i (20) ikke ville vært like koherent uten konjunksjonen *men* som innleder linje 4. Uten et *men* følger ikke implikaturen om at P må jobbe for å få økonomien til å gå rundt, like naturlig. ~ (23), som er en modifisert versjon av (20) (uten *men*), illustrerer dette.

~ (23)

1. P:[e]:h så det- det kjenne æ mer og mer på (.) sånn at æ sannsynlig-
vis- eller æ tenke at æ kanskje
2. kunne hatt noe bedre (..) e:h (.) smertelindring med å jobbe mindre
3. M: mm
4. P: eh igjen det med økonomi og **det skal gå rundt**

I dette tilfellet får vi ikke så lett tilgang på en fortolkning som sier at P må jobbe som han gjør nå for at økonomien hans skal gå rundt, og intuitivt er (23) mye mindre koherent enn den opprinnelige sekvensen med *men*. Ifølge Blakemore (2002) signaliserer engelsk *but* at det er et motsetnings- og eliminasjonsforhold mellom en proposisjon gjort tilgjengelig gjennom setningen innledet av *but* og en annen kontekstuell tilgjengelig proposisjon. Dersom vi antar samme betydning for norsk *men*, kan vi forklare hvorfor tilstedeværelsen av *men* i (20) er vesentlig. Isolert sett er det ikke noe motsetningsforhold mellom det at pasienten mener at han kunne hatt mindre smerter ved å jobbe mindre, og det at økonomien hans skal gå rundt; vi kan forestille oss at begge disse situasjonene kan være sanne samtidig. Derimot er det et motsetningsforhold mellom implikaturene P ØNSKER Å JOBBE MINDRE ENN HAN GJØR NÅ, FOR Å FÅ MINDRE SMERTER og P MÅ JOBBE SOM NÅ FOR AT ØKONOMIEN TIL P SKAL GÅ RUNDT: Man kan ikke både jobbe mindre og jobbe som nå – det ene utelukker det andre. Betydningen til *men* støtter altså opp om utledningen av implikaturene i (21e) og (22d), ettersom tilstedeværelsen av *men* krever et motsetningsforhold mellom to proposisjoner, og et slikt motsetningsforhold eksisterer mellom disse implikaturene, og ikke mellom eksplikaturene de er utledet fra. Dette er med andre ord nok et eksempel som viser at pragmatiske markører uten sannhetsfunksjonelt innhold er vesentlige for det å formidle og forstå implikaturer.

Så langt har vi tatt det for gitt at proposisjonen P MÅ JOBBE SOM NÅ FOR AT ØKONOMIEN TIL P SKAL GÅ RUNDT er en implikatur og ikke en eksplikatur. Men ut fra definisjonene av 'eksplikatur' og 'implikatur' i (9) og (10) er ikke dette noen selvfølge. En eksplikatur er ifølge (9) "[...] an ostensively communicated assumption which is inferentially developed from [...] logical form". Det synes ikke å ligge noe i denne definisjonen i seg selv som skulle utelukke at ytringen *det skal gå rundt* er utgangspunkt for deriveringen av *eksplikaturen* P MÅ JOBBE SOM NÅ FOR AT ØKONOMIEN TIL P SKAL GÅ RUNDT. En slik analyse ville for øvrig ikke vært i overensstemmelse med relevantsteoretisk praksis slik vi kjenner den, og er dessuten kognitivt

sett usannsynlig. Et vesentlig argument i favør av implikaturanalysen er at en eventuell pragmatisk beriking på eksplikaturnivå vil involvere fri pragmatisk beriking av en stor gruppe konstituenten som ikke er nødvendige for at representasjonen skal utgjøre en fullstendig (og kommunisert) proposisjon. Legg merke til at en person som prosesserer *det skal gå rundt*, trolig vil representere P HAR SAGT AT ØKONOMIEN TIL P SKAL GÅ RUNDT som en egen enhet som kan hentes fram fra minnet uavhengig av det P måtte ha sagt eller implisert om å jobbe. Vi holder derfor fast ved analysen vår av eksempel (20), men vi påpeker altså at definisjonen av termen *eksplikatur* i (9) synes å legge færre begrensninger på hvordan dette fenomenet skal forstås, enn det man er nødt til å legge til grunn for den analysen vi har foreslått.

Et annet aspekt ved (20) som vi ikke har gått inn på så langt, er at yttringen ikke bare impliserer at pasienten ønsker å jobbe mindre; den forutsetter også at pasienten har en jobb, og at han har smerter. Dersom en person vil kunne få smertelindring av å jobbe mindre, må han ha en jobb og smerter. Slike antagelser som er forutsetninger for en yttring, kalles ofte *presupposisjoner* i den pragmatiske og semantiske litteraturen (se for eksempel Saeed 2009: 102). Fenomenet har i liten grad vært studert innenfor det relevante teoretiske rammeverket, og det er et åpent spørsmål hvorvidt presupposisjoner bør analyseres som eksplikaturer eller implikaturer eller begge deler. I vårt tilfelle har begge de aktuelle proposisjonene allerede vært nevnt i samtalen, men spørsmålet er om de i tillegg er å finne blant yttringens eksplikaturer i linje 1–2 i (20). Vi lar dette spørsmålet stå åpent i denne omgang. Poenget vårt med å nevne dette aspektet ved yttringen er at vi igjen ser en illustrasjon på at skillet mellom eksplikatur- og implikaturnivået ikke alltid er lett å trekke, og at det å studere autentiske samtaler raskt bringer en i kontakt med fenomener det ikke er åpenbart hvordan man skal analysere.

OPPSUMMERING: I dette eksemplet gir en av samtalepartnerne en eksplisitt gjengivelse av noe som er kommunisert implisitt av den andre, noe som viser at implikaturer er noe samtalepartnere forholder seg til i samtaler. Eksemplet er mer komplekst enn typiske lærebokseksempler ved at implikaturene ikke forekommer i en typisk spørsmål–svar-sekvens, ved at utledningen av den vesentligste implikaturen er avhengig av tidligere implikaturer i samtalen, og ved at konnektive *men* støtter opp om den samme fortolkningen. Eksemplet illustrerer også at skillet mellom eksplikaturer og implikaturer ikke alltid er enkelt å trekke i analyser av yttringer

fra autentiske samtaler. Et gjentakende problem er å vite hvor grensen går for pragmatisk beriking på eksplikturnivå.

5.6 Eksempel 5

Diskursfragmentet i (24) er fra en samtale mellom en medisinstudent og en pasient i en simulert konsultasjon. Pasienten er gravid og forteller om svangerskapet sitt. Medisinstudenten har spurt pasienten om hverdagslivet og familierelasjoner, og pasienten har fortalt om forholdet hun har til sin nærmeste familie. Deretter følger sekvensen i (24), som omhandler pasientens svigerforeldre.

(24)

1. P: og foreldrene hans de har vi ikke så mye kontakt med=
2. M: nei
3. P: eller faren- (.) det e litt sånn styr i den familien [akkurat no]
4. M: [okei]
5. P: så den holder æ mæ litt unna
6. M: [mm]
7. P: mora hans bodde hos oss i tre uker og hvis æ- (.)
8. M: m[m]
9. P: **[og] hvis æ hadde vært noe kortere på vei da så hadde æ sikkert spontanabortert æ [holdt]**
10. M: [m]
11. P: på å bli gal @[@]

Intuitivt gir pasienten gjennom ytringen i linje 9 en negativ karakteristikk av svigermora si, uten at dette sies direkte. Det sies ikke direkte at det var svigermoras besøk som var årsaken til den hypotetiske faren for spontanabort, og det sies ikke direkte i linje 9 at svigermora er en vanskelig person å ha med å gjøre. Det er ikke desto mindre slik ytringen intuitivt forstås. At pasienten har til hensikt å gi en negativ karakteristikk av svigermora i linje 9, underbygges av at hun har fortalt at hun ikke vil ha så mye med svigerforeldrene å gjøre, i linje 1–5, og at hun legger til *æ holdt på å bli gal* i linje 11. Legg også merke til at medisinstudenten responderer med miniresponset *m* i linje 10, noe som gir inntrykk av at hun er innforstått med det pasienten nettopp har kommunisert. Gitt medisinstudentens kunnskap om spontanabort, er dette neppe ment som en positiv respons på den bokstavelige for-
 tolkningen av pasientens ytring i linje 9, altså at hun ville ha spontanabortert

om svigermorens besøk hadde vært tidligere – responsen er trolig ment som et uttrykk for forståelse av det pasienten impliserer. Vi har med andre ord ganske klare indikasjoner på at pasienten formidler en negativ karakteristikk av svigermora si og hennes besøk, i (24). (25) nedenfor utgjør en mulig slutningsrekke som leder fram til denne implikaturen. Vi skal senere argumentere for at slutningsrekken i (25) ikke er en rimelig analyse av ytringen.

(25)

a.	<i>og hvis æ hadde vært noe kortere på vei da så hadde æ sikkert spontanabortert</i>	<i>Ytring, linje 9</i>
b.	Hvis P hadde vært noe kortere på vei i svangerskapet sitt enn det P var da svigermora var på besøk, så hadde P sikkert ¹³ spontanabortert som en følge av dette.	<i>Eksplikatur</i> <i>Tilgjengelig pragmatisk beriking basert på den umiddelbart forutgående diskursen.</i>
c.	Kun svært store påkjenninger setter normale kvinner (deriblant P) i fare for å spontanabortere.	<i>Implisert premiss</i> <i>Kontekstuell antagelse (generell verdenskunnskap), lett tilgjengelig fordi spontanabort nevnes i ytringen.</i>
d.	Besøket til Ps svigermor var en svært stor påkjenning for P.	<i>Implisert konklusjon</i> <i>Følger av (25b) og (25c)</i>
e.	Dersom ens besøk er en svært stor påkjenning, er man en svært vanskelig person å omgås.	<i>Implisert premiss</i> <i>Tilgjengelig gjennom eksplikaturen i (25b) og implikaturen i (25d)</i>
f.	Ps svigermor er en svært vanskelig person å omgås.	<i>Implisert konklusjon</i> <i>Følger av konklusjonen i (25d) og premissen i (25e). Er muligens noe svakere kommunisert enn (25d)</i>

Den foreslåtte impliserte konklusjonen i (25f) om at Ps svigermor er en svært vanskelig person å omgås, synes å være i overensstemmelse med hvordan Ps ytring i (24) intuitivt forstås. Men noe vi må spørre oss om, er om pasienten virkelig intenderer å kommunisere ytringens påståtte eksplikatur i (25b): **HVIS P HADDE VÆRT LITT KORTERE PÅ VEI I SVANGERSKAPET SITT ENN DET P VAR DA SVIGERMOREN VAR PÅ BESØK, SÅ HADDE P SIKKERT SPONTANABORTERT SOM EN FØLGE AV DETTE.** Mener hun virkelig å kom-

munisere at hun er sikker på at hun hadde spontanabortert om forholdene hadde vært som beskrevet? Antageligvis ikke, for dét ville vært en høyst urimelig påstand, som en medisinstudent neppe ville kunne støtte med et *mm*, slik hun gjør i (24).

Standardanalysen av overdrivelser (*hyperboler*) i relevansteoritisk litteratur per i dag er å analysere dem som uttrykk for begrepsinnsnevring eller -utviding på leksikalsk nivå, dvs. i form av etablering av *ad hoc*-begreper (se seksjon 4). En tilsynelatende mulig analyse av (24) av denne typen er å anta at begrepet SPONTANABORTERE er gjenstand for begrepsjustering, på lignende måte som ord brukt metaforisk (se Carston 2002 kap. 5). Men en slik tilnærming virker ikke særlig overbevisende. Etablering av *ad hoc*-begreper skjer på grunnlag av ensyklopedisk kunnskap (verdenskunnskap) som det opprinnelige begrepet gir tilgang på. Man kan kanskje tenke seg at begrepet SPONTANABORT er knyttet til ensyklopedisk kunnskap om at svært stressende og opprørende situasjoner kan føre til spontanabort. Men den talende synes ikke å kommunisere at om svigermorens besøk hadde funnet sted tidligere i svangerskapet, så hadde den talende SPONTANABORTERT* (= blitt svært opprørt og stresset). Intuitivt synes det som at *så hadde jeg spontanabortert* kun kan brukes på denne måten om den talende faktisk er gravid, noe som tyder på at vi ikke har å gjøre med en ekstrem form for begrepsutviding.

Umiddelbart minner dette eksemplet om ironi, ved at hele ytringen tas med ”en klype salt”. Ironiske ytringer – som for eksempel *Her var det ryddig!* ytret om et rotete rom – analyseres innen relevansteorien som tilfeller der den uttrykte proposisjonen ikke er kommunisert av avsender. Det er derfor ingen basiseksplikatur involvert ved ironi (se for eksempel Sperber & Wilson 1981 og Wilson & Sperber 1992). I slike tilfeller kommuniserer den talende én eller flere høyere-ordens eksplikaturer som inkluderer proposisjonen som et argument, for eksempel DEN TALENDE ANSER DET SOM LATTERLIG Å MENE AT [DET ER RYDDIG HER]. Ytringen i (24) er ikke et eksempel på ironi, men den har det til felles med ironi at den talende distanserer seg fra det proposisjonelle innholdet i ytringen. La oss anta at spøkefulle overdrivelser kan tilsvare høyere-ordens eksplikaturer av typen: DEN TALENDE SPØKER MED AT *P*, der *P* er basis-proposisjonen som ytringen tilsvarer. Å spøke med en proposisjon *P* vil si at den talende sier *P*, men ikke står inne for *P*, for *P* er en tanke som ikke er reell, og det er latterlig å skulle tenke at den var reell. Følger vi denne analysen for eksemplet i (24), får vi at den talende i linje 9 *ikke* kommuniserer eksplikaturen i (25b) (dvs.

at ingen basis-eksplikatur er kommunisert i det hele tatt), men heller den høyere-ordens eksplikaturen i (26b). Gitt at det som kommuniseres er en spøk, ser man at de impliserte premisene og konklusjonene faktisk kan være enda mer ekstreme enn de som ble foreslått i (25).

(26)

a.	<i>og hvis æ hadde vært noe kortere på vei da så hadde æ sikkert spontanabortert</i>	<i>Ytring linje 3</i>
b.	P spøker med at hvis P hadde vært litt kortere på vei i svangerskapet sitt enn det P var da svigermoren var på besøk, så hadde P sikkert spontanabortert som en følge av besøket.	<i>Høyere-ordens eksplikatur</i> <i>Den talendes holdning til den uttrykte proposisjonen. Følger bl.a. av en forventning om at Ps ytring skal være relevant og føre til positive kognitive effekter. (26b) er en mer sannsynlig sann beskrivelse av verden enn (25b).</i>
c.	Kun svært store påkjenninger setter normale kvinner (deriblant P) i fare for å spontanabortere .	<i>Implisert premiss</i> <i>Generell verdenskunnskap, lett tilgjengelig fordi spontanabort har vært nevnt.</i>
d.	P spøker med at besøket til Ps svigermor var <i>en så stor påkjenning for P</i> at det kunne ført til at P spontanaborterte.	<i>Implisert konklusjon</i> <i>Følger av (26b) og (26c)</i>
e.	Dersom ens besøk kan føre til spontanabort hos den man besøker, er man en svært vanskelig person å omgås.	<i>Implisert premiss</i> <i>Kontekstuell antagelse som sannsynligvis etableres der og da, basert på begreper i (26b) og en forventning om at ytringen skal være optimalt relevant.</i>
f.	P spøker med at Ps svigermor er <i>en så vanskelig person å omgås</i> at besøket hennes kunne ha ført til at P spontanaborterte.	<i>Implisert konklusjon</i> <i>Følger av (26d) og (26e)</i>

Ifølge denne analysen kommuniserer P en fleip om at besøket til svigermoren var så belastende at det kunne ført til at P spontanaborterte. Denne implikaturen kan i sin tur lede til en noe svakere implikatur – også den en spøk – om at svigermoren til P er en så vanskelig person å omgås at hun

kunne ha ført til at svigerdatteren spontanaborterte. Denne analysen mener vi reflekterer det som foregår i (24), bedre enn det vi foreslo i (25), og bedre enn en forklaring i form av begrepsjustering. At pasienten overdriver og spøker i (24), underbygges av latteren i linje 11. Fortolkningene i (26b), (26d) og (26f) kan i neste omgang føre til nok en slutningsrekke som sier noe sånt som at om noen spøker med en proposisjon P, så intenderer man å kommunisere en noe svakere proposisjon.

OPPSUMMERING: Også i dette eksemplet ser vi indirekte bevis for at det vi påstår er en implikatur av en ytring, faktisk er intendert av avsender og forstått av mottaker: Den talende følger opp med en ytring som støtter opp om innholdet vi mener er implisert, hun ler, noe som er i overensstemmelse med vår påstand om at hun fleiper, og mottaker gir en respons som signaliserer innforståthet. Dessuten underbygger innholdet i den påståtte implikaturen et mer generelt utsagn pasienten har kommet med tidligere i samtalen. (24) er et eksempel der en kommunisert implikatur er basert på en høyere-ordens eksplikatur (en fleip den talende ikke kan stå inne for som et faktisk forhold), ikke en basis-eksplikatur. Vi er ikke kjent med tidligere analyser av denne typen overdrivelser på proposisjonsnivå. Eksemplet illustrerer derfor at det å undersøke naturlig forekommende data kan gjøre en oppmerksom på fenomener man ellers kunne risikert å ikke ha oppdaget eller ikke funnet det naturlig å reflektere over.

6 Metodologisk diskusjon

Vi har nå sett på utdrag fra samtaler der vi hevder det blir kommunisert implikaturer. En implikatur er en tanke som det er en gjensidig forståelse for hos avsender og mottaker at avsender har til hensikt å kommunisere. Implikaturer er med andre ord en mental størrelse. Men hvis implikaturer er noe som eksisterer i hodene på samtalepartnere, hvordan kan vi som forskere hevde at en ytring blir brukt til å kommunisere en implikatur i tilfeller der ytringen verken var myntet på eller ytret av oss?

Vi vil nevne tre argumenter som vi mener taler for at det empiriske grunnlaget vårt er en velegnet inngangsport til det å forstå implisitt kommunikasjon. Det første argumentet er at vi i en god del tilfeller ser direkte eller indirekte uttrykk for at det vi påstår er implisert med en ytring, faktisk er forstått av mottaker og intendert av avsender. Vi finner slike indikatorer blant annet i form av eksplisitte parafraser, reformuleringer, og minire-

sponser som signaliserer innforståthet. Et eksempel er utdrag (20), der medisinstudenten parafaserer pasienten med å si *du nevnte det med at du må jobbe for å få det til å gå rundt*. Denne ytringen viser hvordan medisinstudenten har forstått pasienten. Sammenstilt med en analyse av hva pasienten har sagt ordrett og formidlet på eksplikurnivå tidligere i samtalen, kan vi si noe om hvilket implisitt meningsinnhold medisinstudenten har tolket inn.

Samtalene vi har analysert, foregår mellom deltakere som ikke kjente hverandre fra før. Vi kan derfor regne med at de kommuniserende tilpasser ytringene sine slik at eventuelle implikaturer enten vil basere seg på kontekstuelle antagelser som er tilgjengelige i den forutgående samtalen eller de fysiske omgivelsene, eller kunnskap om verden som man kan regne med at en voksen mottaker sitter inne med (gitt alder, yrke osv.). Etersom samtalene dessuten ble tatt opp på video, og en av artikkelforfatterne selv har transkribert materialet og intervjuet deltakerne, har vi god oversikt over kontekstuelle relevante faktorer i samtalene.

Et tredje forhold vi vil nevne i denne sammenheng, er følgende: Det har vist seg gjennom innsamlingen av eksemplene at vi som forskere iblant oppdager at en diskurssekvens er nødt til å involvere visse antagelser om verden som vi *ikke* satt inne med fra før, gitt en forutsetning om at samtalen er sammenhengende og relevant. Utdrag (27) illustrerer dette. Samtalen foregår mellom en gravid pasient og en medisinstudent.

(27)

1. P: hva- de har snakka om at æ har litt sånn- eller li- morkaka lå litt for langt ned,
2. M: javel
3. P: men: det kan hende den har flyttet på seg så æ skal på sånn ekstra ultralyd [snart]
4. M: [ja]
5. P: (..) æ **vil ikke ha keisersnitt**
6. M: (.) nei [det]
7. P: [de:t] syns folk e litt- altså de syns æ e rar som ikke vil ha det men æ vil ikke det
8. @@=
9. M: ja. (.) men eh- nei liksom hvis du kan unngå det så er det det beste å føde vanlig så
10. klart=

For ikke-kyndige på morkaker og keisersnitt kan ytringen til pasienten i linje 5 virke malplassert fordi det ikke er klart hvordan keisersnitt er relatert til det foregående temaet, som er pasientens lavtliggende morkake. Men dersom man vet, slik medisinstudenten og den gravide pasienten trolig gjør, at en lavtliggende morkake kan føre til komplikasjoner som nødvendiggjør keisersnitt, så er sammenhengen klar. Forskeren som plukket ut dette eksemplet, var ikke kjent med at lavtliggende morkake kan bety at det blir nødvendig å foreta keisersnitt – likevel skjønte hun at dette måtte være tilfellet. Hvordan er det mulig?¹⁴

Relevansteorien kan tilby et svar på dette spørsmålet. Ifølge de relevans-teoretiske prinsippene vil vi alltid begynne å tolke en ytring med en forventning om at den er optimalt relevant for oss. Som nevnt i seksjon 2 starter vi med å tolke ytringer ved hjelp av den lettest tilgjengelige konteksten, men om vi ikke oppnår de kognitive effektene vi forventer, vil vi forsøke å utvide konteksten med stadig nye kontekstuelle antagelser inntil vi oppnår en relevant fortolkning. Det betyr at det å ikke sitte inne med forventet verdenskunnskap forut for en ytring ikke trenger å være fatalt når det gjelder å identifisere en intendert implikatur; den nødvendige konteksten kan etableres der og da. Svaret på hvordan vi kan hevde å ha identifisert implikaturer i samtaler vi ikke selv har deltatt i, beror altså delvis på antagelsen om at alle mennesker innehar det samme kognitive maskineriet for pragmatisk beriking, samt at vi er i stand til å utvide konteksten for en ytring til også å involvere antagelser vi ikke satt inne med før vi hørte ytringen.

Vår erfaring er at den største utfordringen med å samle inn eksempler på implikaturer fra transkriberte samtaler man ikke selv har deltatt i, *ikke* er forskerens mangelfulle tilgang på relevant kontekst. Den største utfordringen er tvert imot at forskeren, på lik linje med samtalepartnerne selv, automatisk fyller inn de informasjonshullene som de språklige uttrykkene lar stå åpne – uhyre raskt og fullstendig ubevisst. Implikaturer er en så naturlig del av menneskelig kommunikasjon at det er en utfordring å oppdage dem.

7 Oppsummering og refleksjon

I denne artikkelen har vi presentert kategorien 'implikatur', slik den forstås innenfor relevans-teorien, samt skissert det relevans-teoretiske rammeverket mer generelt. Vi har presentert en rekke utdrag fra autentiske samtaler innen

helsediskurs der vi mener en ytring brukes til å kommunisere en eller flere implikaturer. Vi har argumentert for hvorfor vi mener eksemplene involverer implikaturer, og vi har sannsynliggjort at utledningen av dem er prinsippbundet, basert på en forventning om optimal relevans.

Vi har sett flere indikasjoner på at samtalepartnere faktisk forholder seg til implikaturer. I flere av eksemplene våre gir en av samtalepartnerne en eksplisitt parafrase av noe den andre har kommunisert implisitt. I tillegg ser vi ofte at en antatt implikatur blir underbygd av tidligere eller etterfølgende ytringer fra den talendes side. Vi har også sett en tendens til at tilhøreren produserer miniresponser som signaliserer innforståthet rett etter ytringer som brukes til å kommunisere noe implisitt – faktisk forekommer slike responser umiddelbart etter samtlige av de implikaturbærende ytringene som vi har analysert i denne artikkelen. Dette betyr at det å studere implikaturer i samtaler som forskeren ikke selv har deltatt i, ikke trenger å utelukkende være basert på forskerens intuisjon; observerbare forhold i samtalen kan i stor grad avdekke hvorvidt et budskap som ikke er formidlet med rene ord i en gitt ytring, faktisk er kommunisert eller ikke. Noe man skal være oppmerksom på, er at de fleste av disse typene ”beviser” på at en implikatur er kommunisert, forutsetter at man analyserer lengre diskursutdrag, slik vi har gjort, ikke bare enkeltstående spørsmål-svar-sekvenser. Det at implikaturer ofte blir synliggjort gjennom bekreftende responser fra samtalepartnere, er tidligere blitt poengtert i Bilmes (1993) og Schegloff (1996), og er nå understøttet av norske data.

Eksemplene våre har vist at samtalerelaterte trekk, som for eksempel forventninger til ulike sosiale roller i ulike rammer, overlappende tale, latter og miniresponser, kan utgjøre en viktig del av konteksten for forståelsen av en implikatur – et aspekt ved kommunikasjon som sjelden tematiseres, ei heller problematiseres, i relevansteoritisk litteratur. Det at samtalerelaterte trekk er viktige for forståelsen av implikaturer, og nyttige i analysesammenheng, betyr at det er formålstjenlig å studere implikaturer med utgangspunkt i en relativt detaljert transkripsjon av samtalens forløp og innhold, samt å ha et våkent blikk for diskursen i videre forstand.

Hvordan skiller våre autentiske eksempler seg fra typiske lærebok-eksempler på implikaturer? Standardeksemplet i (2) er av typen ’enkle spørsmål-svar-sekvenser’, der svaret på spørsmålet gis implisitt. Naturlig forekommende eksempler på implikaturer inkluderer spørsmål-svar-sekvenser av denne typen, men selvfølgelig ikke bare det. Som en konsekvens er naturlig forekommende eksempler på implikaturer ofte vanskelige å få øye på. Av andre forskjeller mellom autentiske og (typisk) oppkonstruerte

eksempler vil vi nevne at ytringer i naturlig diskurs ikke nødvendigvis tilsvare grammatikalske setninger eller fraser som er sekvensielt velordnet, at konnektiver og andre småord påvirker utledningen av implikaturer i stor grad (noe som understreker viktigheten av å studere implikaturer i ulike språk), og at skillet mellom eksplikaturer og implikaturer ikke alltid er enkelt å trekke i analyser av autentiske data. Den mest påfallende forskjellen mellom autentiske og oppkonstruerte implikatureksempler er graden av kompleksitet. En ytring kan brukes til å kommunisere svært mange implikaturer, og disse interagerer med ulike typer pragmatiske markører og med hverandre på en intrikat måte, og involverer lange slutningsrekker – noen ganger på grensen til det uhåndterbare i eksplisitte analyser. Dette er trolig en del av forklaringen på hvorfor oppkonstruerte eksempler så ofte benyttes i pragmatisk litteratur. Oppkonstruerte eksempler muliggjør en fokusert diskusjon, og det er hensiktsmessig å studere i isolasjon hver enkelt faktor som er involvert i et fenomen, før man forsøker å gjøre rede for hvordan de interagerer. På den annen side er det nettopp det mangslunne, komplekse og nyanserte ved kommunikasjon som er så fascinerende – og som pragmatisk forskning bør ha som mål å si noe om.

Det at skillet mellom eksplikaturer og implikaturer ikke alltid er lett å trekke i analyser av autentiske data, kan tolkes på minst to måter. Det kan tolkes som å antyde at det ikke *er* noe kognitivt skille mellom eksplikaturer og implikaturer, noe som berører – og truer – en grunnleggende antagelse i relevansteorien. En alternativ måte å se dette på, som er i overensstemmelse med relevansteorien eksplikatur/implikatur-distinksjon, er at det i enkelte tilfeller vil kunne være flere mulige veier til én og samme fortolkning av en ytring; enten en relativt direkte vei gjennom etablering av en eksplikatur, eller en mer indirekte, gjennom utledning av en eller flere implikaturer.¹⁵ Det kan også hende at problemet kan ha sin årsak i en uhensiktsmessig definisjon av begrepene ‘eksplikatur’ og ‘implikatur’, noe som i så fall kan justeres.

Vi vil avslutte med å slå fast at en korpusbasert undersøkelse av implikaturer er en utfordrende inngangsport til det å forstå implisitt kommunikasjon, men likevel hensiktsmessig. Undersøkelsen vår har vist at det å samle inn og analysere autentiske eksempler på implikaturer innebærer langt mer enn en analyse basert på forskerens egne intuisjoner, og at slike undersøkelser vil kunne avdekke aspekter ved implikaturer, og kommunikasjon mer generelt, som ellers kanskje ikke ville blitt oppdaget. Autentiske data er ofte komplekse, men de avdekker samtidig forhold som kan forklare hvordan kommunikasjon av implisitt meningsinnhold er mulig. Det er viktig

å samle inn og studere naturlig forekommende eksempler på implikaturer som et ledd i den relevansteorietiske forskningen, for det er til syvende og sist virkelig kommunikasjon en teori om kommunikasjon er ment å skulle omhandle.

Transkripsjonsnøkkel

[]	indikerer samtidig snakk
@@	latter
-	taler avbryter seg selv innenfor en tur
=	ikke mellomrom i overgangen fra en taler til neste
<u>ord</u>	indikerer at ordet blir uttalt med trykk
STOR	versaler indikerer at ordet uttales sterkere enn omkringliggende ord
(())	forskerens beskrivelser og kommentarer av konteksten
hh	utpust
.hh	innpust
>ja<	raskere enn omkringliggende snakk
<ja>	langsommere enn omkringliggende snakk
(X)	uforståelig/ikke hørbar transkripsjon
(smerter)	usikker transkripsjon
(2)	tallet i parentes indikerer lengde på pause
(.)	pause mindre enn 0.5 sekund.
°Ord°	lav stemmestyrke
ne::i	forlenget lyd

Noter

1. P (pasienten) i (7) har ikke norsk som morsmål, noe som trolig er årsaken til at han har avvikende syntaks i sin ytring i linje 2.
2. Mer informasjon om de simulerte konsultasjonene som (7) er hentet fra, følger i seksjon 5.1.
3. Se Carston (2002) for en relativt kortfattet redegjørelse for hvorfor relevansteorien eksplisitt/implisitt-distinksjon er å foretrekke framfor Grices 'what is said' og 'what is implicated' og andre lignende inndelinger.
4. Det er vanlig å bruke termen *logisk form* om representasjoner som er langt rikere enn de skjematiske logiske formene som antas innenfor relevansteorien. Hva logisk form er, og om det fins noe slikt som logisk form, er gjenstand for debatt også innen-

- for relevansteorien, se for eksempel Recanati (2010) og Fretheim (2011). Definisjonen presentert her er artikkelforfatterens oppfatning av termen slik vi mener den er brukt i Sperber & Wilson (1986/1995) og Carston (2002).
5. Vi skal senere argumentere for at det ikke er en hvilken som helst form for hvilning det er snakk om her, og at vi derfor ikke har å gjøre med det kodede begrepet HVILE, men et *ad hoc*-begrep HVILE*.
 6. Som påpekt i en anonym fagfelleevaluering til denne artikkelen, ser M selv ut til å forholde seg til at spørsmålet i (7) kan være vagt eller vanskelig å forstå. Dette vises ved at M ikke framsetter spørsmålet som ferdig til å besvares, men umiddelbart følger opp med et mer eksplisitt og spesifikt spørsmål.
 7. Vi ser det som sannsynlig at ordet *kanskje* er brukt i sannhetsfunksjonell forstand i (7) og bidrar til ytringens basiseksplikatur. En alternativ analyse vil være å anta at *kanskje* bidrar til en høyere-ordens eksplikatur. Vi henviser leseren til Wilson og Sperber (1993) for en diskusjon av adverb av denne typen og forskjellen mellom høyere-ordens eksplikaturer og basiseksplikaturer.
 8. Av anonymiseringshensyn har vi forandret pasientens jobbtilhørighet.
 9. Tegnet ~ foran et eksempel markerer at det er enten oppkonstruert eller en manipulert versjon av et autentisk eksempel.
 10. Uttrykket *for å si det på den måten* har ikke vært objekt for forskning, så vidt oss bekjent. Mer forskning er nødvendig for en mer detaljert og underbygget analyse av uttrykket.
 11. Ord og uttrykk som *jo* og *for å si det på den måten* har ifølge det relevansteorietiske synet *prosedural* betydning heller enn konseptuell betydning – dvs. at de ikke har et begrep som sin leksikalske betydning, men snarere informasjon om hvordan tilhøreren skal komme fram til, eller manipulere, konseptuelle representasjoner.
 12. Implikaturen i (19d) kan anses som en såkalt ”skalaimplikatur”. Hvorvidt skalaimplikaturer er en del av en ytrings eksplisitte eller implisitte meningsinnhold, er et spørsmål som debatteres. Noveck & Sperber (2007) argumenterer for det første synet. Vi mener, i likhet med Bach (2005), at man må skille mellom ulike tilfeller av skalaimplikaturer, og at enkelte bør analyseres i form av *ad hoc*-begreper på eksplikaturnivå, mens andre bør anses som reelle implikaturer. I (18) mener vi det er åpenbart at pasienten ønsker å kommunisere implikaturen i (19d) og ikke bare at sykdomsbildet er uforandret, for det er tross alt (19d) som besvarer medisinstudentens spørsmål. Vi mener med andre ord at den uthevede ytringen i (18) er et eksempel der en skalaimplikatur virkelig *er* en implikatur.
 13. Vi antar at *sikkert* bidrar med et begrep til ytringens basis-eksplikatur i (25b), men anerkjenner at ordet også kan brukes ikke-sannhetsfunksjonelt og dermed gi opphav til høyere-ordens eksplikaturer. Vi henviser leseren til Wilson & Sperber (1993) for en diskusjon omkring lignende fenomener.
 14. Det at lavtliggende morkake kan nødvendiggjøre keisersnitt, er blitt bekreftet av en helsekyndig person.
 15. Relevansteorietikere Robyn Carston og Deirdre Wilson har fremmet dette synet i muntlige diskusjoner.

Referanser

- Bach, Kent 2005: The Top 10 Misconceptions about Implicature. Birner, B. & G. Ward (red.): *Festschrift for Larry Horn*. Amsterdam: John Benjamins.
- Bilmes, Jack 1993: Ethnomethodology, culture, and implicature. Toward an empirical pragmatics. *Pragmatics* 3, 387–410.
- Blakemore, Diane 1992: *Understanding Utterances*. Oxford: Blackwell.
- Blakemore, Diane 2002: *Relevance and Linguistic Meaning. The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Borg, Emma 2009: On three theories of implicature: Default Theory, Relevance and Minimalism. *International Review of Pragmatics* 1, 1-21.
- Borthen, Kaja 2010: On how we interpret plural pronouns. *Journal of Pragmatics* 42, 799–1815.
- Carston, Robyn 2002: *Thoughts and Utterances*. Oxford: Blackwell.
- Carston, Robyn 2004: Relevance Theory and the Saying/Implicating Distinction. Horn, Laurence R. & Gregory Ward (red.): *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 633–656.
- Chomsky, Noam 1992: Language and interpretation: philosophical reflections and empirical inquiry. Earman, J. (red.): *Inference, Explanation and other Philosophical Frustrations*, 99–128. Berkeley: University of California Press.
- Davidson, D. 1986: A nice derangement of epitaphs. Lepore, E. (red.): *Truth and Interpretation: Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*. Oxford: Blackwell, 433–46.
- Falkum, Ingrid L. 2007: A relevance-theoretic analysis of concept narrowing and broadening in English and Norwegian original texts and translations. *Languages in Contrast* 7 (2), 119–142.
- Falkum, Ingrid L. 2011: *The Semantics and Pragmatics of Polysemy: A relevance-theoretic Account*. PhD thesis, University College London.
- Fretheim, Thorstein 1992: The effect of intonation on a type of scalar implicature. *Journal of Pragmatics* 18, 1–30.
- Fretheim, Thorstein 1999: ”Det er bare det at...”. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 155–170.
- Fretheim, Thorstein 2000a: Constraining explicit and implicit content by means of a Norwegian scalar particle. *Nordic Journal of Linguistics* 23, 115–162.

- Fretheim, Thorstein 2000b: 'Hurra for deg som fyller ditt år!': om relativsetninger og årsaksforhold. Øivin Andersen, Kjersti Fløttum & Torodd Kinn (red.): *Menneske, språk og fellesskap: Festskrift til Kirsti Koch Christensen på 60-årsdagen 1. desember 2000*. Oslo: Novus Forlag, 53–70.
- Fretheim, Thorstein 2006: English *then* and Norwegian *da/så* compared: A Relevance-theoretic account. *Nordic Journal of Linguistics* 29/1.
- Fretheim, Thorstein 2009: On the functional independence of explicatures and implicatures. B. Behrens & C. Fabricius-Hansen (red.): *Structuring information in discourse: the explicit/implicit dimension, Oslo Studies in Language*, vol. 1, Universitetet i Oslo, 17–32.
- Fretheim, Thorstein 2011: Description and indication: The use of conceptual meaning for a procedural purpose. I Escandell-Vidal, Victoria, Manuel Leonetti & Aoife Ahern (red.): *Procedural Meaning: Problems and perspectives*. Bingley, UK: Emerald, 131–155.
- Fretheim, Thorstein, Wim van Dommelen, & Kaja Borthen 1997: Linguistic Constraints on Relevance in Reference Resolution. Singer, K., R. Eggert & G. Anderson (red.): *CLS 33. Papers from The Main Session 1997*, 99–113.
- Grice, H. Paul 1957: Meaning. *Philosophical review* 66, 377–388. Opptrykk i Grice (1989): 213–223.
- Grice, H. Paul 1975: Logic and conversation. Cole P. & J. Morgan (red.): *Syntax and semantics 3: Speech acts*. Academic Press, New York, 41–58.
- Grice, H. Paul 1989: *Studies in the way of words*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Horn, Laurence R. 2004: Implicature. Horn, Laurence R. & Gregory Ward (red.): *Handbook in Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 1–28.
- Hutchby, Ian & Robin Wooffitt 2008: *Conversation Analysis*. Oxford: Polity Press.
- Jefferson, G. 1984: Notes on the systematic deployment of the acknowledgement tokens "yeah" and "hm mm". *Papers in Linguistics* 1, 197–206.
- Levinson, Stephen C. 2000: *Presumptive meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Noveck, Ira & Dan Sperber 2007: The why and how of experimental pragmatics: The case of 'scalar inferences'. Roberts, Noel (red.) *Pragmatics. Palgrave advances*. Palgrave.

- Myhre, B. 2010: *Den gode pasient. En empirisk undersøkelse av pasientfremstillinger i medisinske treningsamtaler*. Masteroppgave i språklig kommunikasjon. NTNU: Trondheim.
- Recanati, François 2003: Embedded implicatures. *Philosophical Perspectives*, Volume 17, Issue 1, 299–332.
- Recanati, François 2010: Pragmatics and logical form. I *Truth-Conditional Pragmatics*. Oxford University Press, 127–142.
- Sacks, H., E.A. Schegloff & G. Jefferson 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50, 696–735.
- Saeed, John I. 2009: *Semantics*. Third edition. Sussex: Wiley-Blackwell.
- Schegloff, E. A. 1996: Confirming allusions: toward an empirical account of action. *American Journal of Sociology* 104, 161–216.
- Sperber, D. & D. Wilson 1981: Irony and the Use-Mention Distinction. Cole, P. (red.): *Radical Pragmatics*. New York: Academic Press, 295–313. Reprinted in S. Davis (red.) 1991: *Pragmatics: a reader*. Oxford University Press, 550–563.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson 1986/1995: *Relevance. Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Thomassen, Gøril 2005: *Den flerbunnete treningsamtalen. En studie av samtaler mellom pasient og student fra sykepleier- og medisinerutdanning*. Ph.d.-avhandling. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Wilson, D. & Dan Sperber 1992: On verbal irony. *Lingua* 87, 53–76.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber 1993: Linguistic Form and Relevance. *Lingua* 90, 1–25.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber 2004: Relevance Theory. Horn, Laurence & Gregory Ward (red.) *Handbook in pragmatics*. Oxford: Blackwell, 607–632.

Takk

Stor takk til Thorstein Fretheim, Ingrid Lossius Falkum og to anonyme fagfeller for svært konstruktive og faglig solide tilbakemeldinger på ulike versjoner av denne artikkelen. Takk også til Institutt for språk- og kommunikasjonsstudier, NTNU, for finansiell støtte gjennom ”Speiderprosjekt”-midler.

Signe Rix Berthelin

Institutt for språk- og kommunikasjonsstudier, NTNU
NO-7491 Trondheim
bertheli@stud.ntnu.no

Gøril Thomassen

Institutt for språk- og kommunikasjonsstudier, NTNU
NO-7491 Trondheim
goril.thomassen@ntnu.no

Kaja Borthen

Institutt for språk- og kommunikasjonsstudier, NTNU
NO-7491 Trondheim
kaja.borthen@ntnu.no